

ДИНАМИКА НА ПЛОДОВИТОСТТА НА ЖЕНИТЕ В АВСТРИЯ, БЪЛГАРИЯ И ЧЕХИЯ – 1985-2008 ГОДИНА

Тодор Калоянов^{*}

ВЪВЕДЕНИЕ

Тоталният коефициент на плодовитост – като синтетичен измерител, помага да се установи равнището на плодовитост на жените за даден момент, както и проследяването на главното в нейната динамика. Информацията, която предоставя този измерител, е ценна, но както всеки обобщаващ измерител, така и той не разкрива механизма на формирането на неговата стойност. В определени случаи този механизъм не представлява интерес и част от изследователите като правило ограничават своите анализи до тълкуването само на тоталния коефициент. Когато целта е да се установят промените, настъпващи в репродуктивното поведение на жените, факторните въздействия, които обуславят тези промени, различията в поведението на жените от различни поколения, са необходими и други средства за анализ. Необходими са всъщност допълнителни средства, които позволяват разкриването на механизма на формиране на дадено равнище на плодовитост.

Един от възможните подходи за решаване на подобна задача е изследването на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост. Най-често това се осъществява чрез анализ на различията и динамиката на средната величина, например средната възраст при раждане на дете – първо, второ, трето, среден брой деца и т.н. Средната аритметична величина е важна характеристика на разпределението, но съвсем не е недостатъчна за разкриване на различията между статистическите разпределения. Необходимо е да се използват и останалите параметри като средно квадратичното отклонение и коефициентите на асиметрия и ексцес, които са съществени характеристики на статистическото разпределение. Това, преведено на езика на демографията, означава, че те разкриват важни страни от репродуктивното поведение на жените. Навлизането в механизма на формиране на тяхното поведение позволява и намирането на подходящи действия, които да постигнат определени цели – повишаване, задържане или намаляване на равнището на плодовитост.

Целта на настоящата работа е да се установи позицията на България по отношение на равнището на плодовитост на жените и неговата динамика в международен план. Изборът на Австрия и Чехия беше предопределен от две основни причини. Първата е наличието на подходяща информация. Такава бе намерена в Human Fertility Database, която представлява база от данни, разработена като съвместен проект от Max Planck Institute for Demographic Research (MPIDR) в Рощок, Германия и Vienna Institute of Demography (VID) във Виена, Австрия. Необходимите данни за двете страни се отнасят за периода 1984-2007/2008 година.

^{*} Тодор Калоянов е доктор по икономика, доцент в катедра "Статистика и иконометрия" в УНСС; тел.: 81-95-208, e-mail: todornik@abv.bg

Втората причина за избора на тези страни е от методологически характер. Австрия е страна, която през изследвания период не е изживяла промените, през които преминават страните като България и Чехия. Това я прави подходяща като модел за естествено развитие на демографските процеси. Чехия също преминава през своите трансформационни процеси, но без да изпада в сериозна социално-икономическа криза както България през 90-те години. Това дава възможност да се направи опит за оценка на това какъв е ефектът от самия преход от централизирана планова към пазарна икономика, който представлява един относително продължителен период от време и води до сериозни промени в ценностната система на жените и техните семейства. Предполага се, че сравненията с Чехия ще позволят също да се оцени и приносът на кризата от 90-те години в нашата страна върху репродуктивното поведение на жените.

1. ДИНАМИКА НА ТОТАЛНИЯ КОЕФИЦИЕНТ НА ПЛОДОВИТОСТ

Резултатът от промените в стойностите на тоталния коефициент на плодовитост за всички живородени деца и за трите страни е сближаване в края на изследвания период – табл. 1 и фиг. 1. За да се достигне до много близките и ниски стойности, основен принос има спадът в равнището на плодовитост в България и Чехия. Измененията в равнището на плодовитост в Австрия са в много тесни граници и по-скоро за тях са характерни периоди на колебания. По-ясно изразена тенденция се установява през годините 1992-2001, когато тоталният коефициент намалява от 1,51 до 1,33 деца. Това е равнище, което се определя от изследователите като изключително ниско и далеч от необходимото за просто възпроизводство на населението. След достигане на този минимум в Австрия, равнището на плодовитост леко нараства и се колебае в интервала 1,38-1,42 деца.

До 1989 г. равнищата на плодовитост в България и Чехия са твърде близки и в същото време съществено по-високи от това в Австрия. Още през първата година на промените у нас стойността на тоталния коефициент започва бързо да намалява. През 1992 г. равнището на плодовитост в България вече е 1,49 деца и е по-ниско от това в Австрия – 1,51 деца. И докато през следващите години в Австрия стойностите на тоталния коефициент по-скоро варират, то за България и Чехия следва период на непрекъснато понижаване до достигане на минимума от 1,09 през 1997 г. за нашата страна и 1,14 деца през 1999 г. за Чехия.

Както се вижда, през 90-те години и за двете страни се достига най-ниско равнище на плодовитост. Чехия осъществява своя преход към пазарна икономика плавно и без да изпада в социално икономическа криза както България. Независимо от това обаче, само две години след нашата страна и тя достига до равнище, което е само 0,05 деца по-високо от българския минимум. Седем години по-късно от България и пет по-късно от Чехия, и в Австрия – без да се осъществява преход, подобен на двете страни, равнището на плодовитост достига своя минимум. Очевидно става въпрос за определена закономерност в изменението на репродуктивното поведение на жените и в трите страни, която се проявява независимо от тяхното соци-

ално икономическо състояние. Естествено, че равнището на живот дава отражение върху семейните планове, но крайният резултат в случая е много ниска плодовитост.

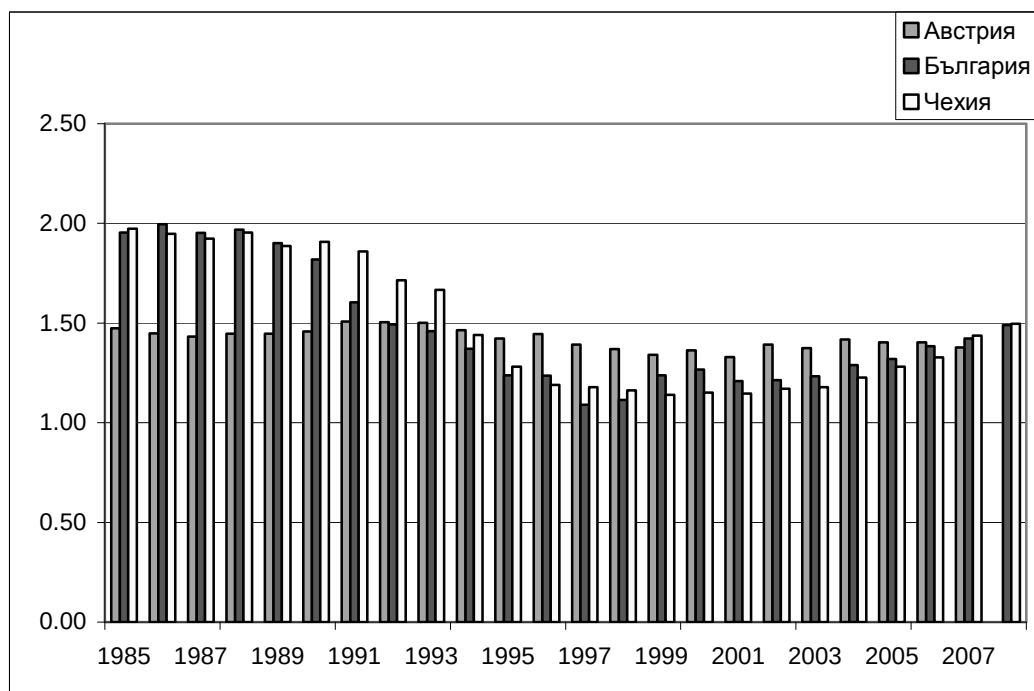
След достигане на минималните равнища и в България, и в Чехия плодовитостта се повишава. Интересното в случая е, че до 2006 г. стойността на тоталния коефициент за нашата страна е по-висока от съответната в Чехия. През последните две години на изследвания период настъпва промяна в позициите, което по-скоро може да се определи като изравняване на равнищата на плодовитост в двете страни при леко надвишаване на съответното в Австрия.

Таблица 1

Тотален коефициент на плодовитост за всички живородени деца в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Години	Австрия	България	Чехия
1985	1,47	1,95	1,97
1986	1,45	2,00	1,95
1987	1,43	1,95	1,92
1988	1,45	1,97	1,95
1989	1,45	1,90	1,89
1990	1,46	1,82	1,91
1991	1,51	1,60	1,86
1992	1,51	1,49	1,72
1993	1,50	1,46	1,67
1994	1,47	1,37	1,44
1995	1,42	1,24	1,28
1996	1,45	1,24	1,19
1997	1,39	1,09	1,18
1998	1,37	1,11	1,16
1999	1,34	1,24	1,14
2000	1,36	1,27	1,15
2001	1,33	1,21	1,15
2002	1,39	1,21	1,17
2003	1,38	1,23	1,18
2004	1,42	1,29	1,23
2005	1,40	1,32	1,28
2006	1,40	1,38	1,33
2007	1,38	1,42	1,44
2008		1,49	1,50

Източник: Human Fertility Database, Vienna Institute of Demography
Население Национален статистически институт, 1984-2008.

Фиг. 1. Тотален коефициент на плодовитост за всички живородени деца в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Като обобщение от проведения анализ до тук може да се каже следното:

- измененията в равнището на плодовитост в България и Чехия се осъществяват по-бързо от тези в Австрия. Това важи както в спада и достигането на минимума, така и в повишението на плодовитостта след него;
- преходът към пазарна икономика допринася за по-бързото преминаване от по-високо ниво на плодовитост към по-ниско;
- независимо че Чехия не изживява криза, подобна на тази в България в средата на 90-те години, жените там също намаляват до минимум своята плодовитост;

В изменението на тоталния коефициент на плодовитост за първо дете в Австрия се установява по-скоро известна цикличност, отколкото определена тенденция - табл. 2 и фиг. 2. След достигане на максимума от 0,71 деца през 1991 и 1992 г. настъпва относителна стабилност в равнището на плодовитост с колебания в интервала 0,64-0,68 деца. Това ниво е съвсем малко по-ниско от съответното в началото на изследвания период.

От 1985 до 1990 г. стойностите на тоталния коефициент за първи ранг в България и Чехия са почти еднакви. Едновременно с това те са по-високи от съответните в Австрия с около 0,25 деца. Както се вижда, до 1990 г. няма и признаци за предстоящата промяна, която настъпва през следващите години. Жените в България реагират още през 1991 г. и намаляват ражданията на първо дете, докато жените в Чехия увеличават ражданията на деца от първи ранг. За сметка на това обаче спадът,

който те регистрират през 1992 и следващите години е по-голям от понижението в България. Нещо повече, след 1992 г. стойностите на измерителя за Чехия остават по-ниски от тези, характерни за България. За 2008 г. тази разлика възлиза на 0,11 деца. Дори в най-критичната за България 1997 г., плодовитостта за първо дете не пада до нивото от 0,52 и 0,53 първи деца, типично за Чехия през периода 1996-1999 г. В интерес на истината през следващите години в Чехия е реализирано увеличение от 0,22 деца, но, както бе посочено, то не е достатъчно дори за да се изравни с равнището в България. В случая то е по-близо да равнището на плодовитост в Австрия, което дава основания за разсъждения.

На първо място се налага въпросът "какво е предизвикало по-големите негативни изменения в Чехия, при условие, че там не е имало криза?". На второ място, какво означава фактът, че равнището на плодовитост в края на изследвания период остава по-ниско от това в България и по-близо до нивото на жените в Австрия? Отговори на тези въпроси трудно могат да се дадат. По-скоро могат да се изразят някакви хипотези, които няма как да се проверят. Относно първия въпрос – възможно е жените в Чехия да са по-чувствителни към протичащите промени. В случая става дума за реакция преди всичко на младите жени, на които предстои да родят своето първо дете. Вероятно в първия момент те се въздържат от създаване на семейство и раждане на дете. Те са в началото на своя живот и имат време да се ориентират. Тук се съдържа най-вероятно и отговора на втория въпрос. Младите жени са възприели нов модел на възпроизводство – създаване на семейство на по-висока възраст и по-късно раждане на дете. Основание за подобно заключение дава близостта на тяхното равнище на плодовитост до равнището на жените в Австрия. В следващата част на разработката, където се анализират разпределенията на по-възрастните коефициенти, ще има възможност за по-голяма конкретност.

В изменението на стойностите на тоталния коефициент на плодовитост на жените в България се открояват четири години – от 1995 до 1998 г., когато равнището на плодовитост за първо дете в Австрия и България е почти еднакво. И докато плодовитостта в Австрия остава почти неизменна, то тази в България нараства през 1999 и 2000 г. Нарастването е краткотрайно и по-скоро се явява реализация на забавените и отложени раждания на първо дете, а не компенсация на пропуснатите раждания през годините на криза. От особена важност е нарастването на плодовитостта след 2002 г., в резултат на което стойностите на тоталния коефициент на плодовитост се отдалечават от съответните в Австрия и Чехия. Изглежда българските жени по-трудно или по-бавно възприемат нов модел на възпроизводство по отношение на първото дете в сравнение с жените от двете страни, използвани за сравнителния анализ. Дали остава в сила традиционното разбиране, че независимо от условията на живот в българското семейство трябва да има поне едно дете, или причината е друга, е въпрос, на който не е възможно на този етап да се отговори.

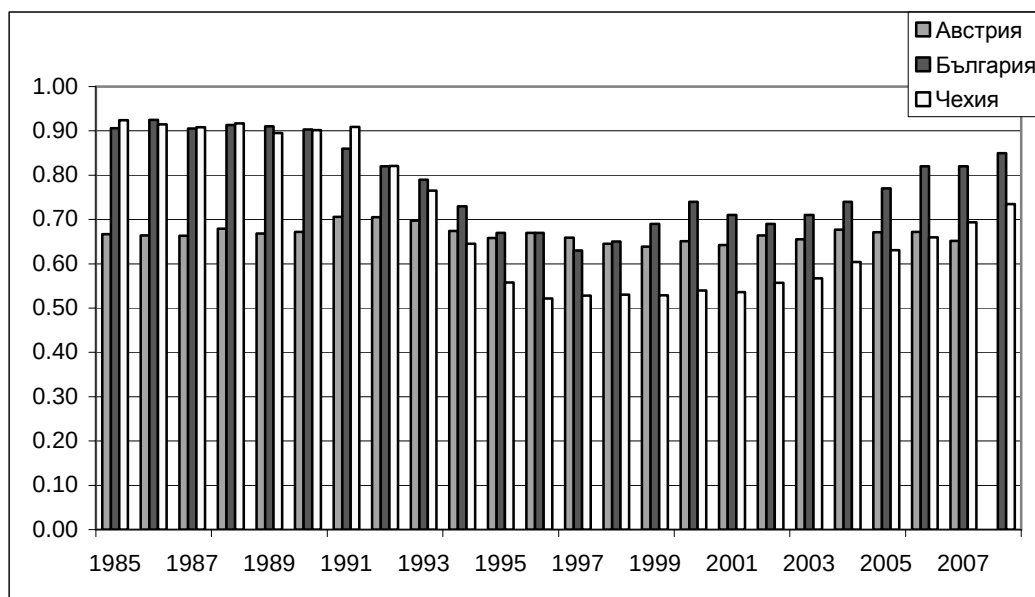
Поради липсата на данни за 2008 г. за Австрия няма как да се обясни лекото нарастване на разликата между стойностите на измерителя през 2007 г. с тази за Чехия. Не е възможно да се установи дали това увеличение на разликата ще продължи и жените от Чехия ще се доближат по своето поведение до поведението на жените

от България или обратно, ще възприемат поведението на жените от Австрия. Може би следващите години ще дадат отговор на тези въпроси.

Таблица 2

Тотален коефициент на плодовитост за първо живородено дете в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Години	Австрия	България	Чехия
1985	0,67	0,91	0,92
1986	0,66	0,93	0,92
1987	0,66	0,91	0,91
1988	0,68	0,91	0,92
1989	0,67	0,91	0,90
1990	0,67	0,90	0,90
1991	0,71	0,86	0,91
1992	0,71	0,82	0,82
1993	0,70	0,79	0,77
1994	0,67	0,73	0,65
1995	0,66	0,67	0,56
1996	0,67	0,67	0,52
1997	0,66	0,63	0,53
1998	0,65	0,65	0,53
1999	0,64	0,69	0,53
2000	0,65	0,74	0,54
2001	0,64	0,71	0,54
2002	0,66	0,69	0,56
2003	0,66	0,71	0,57
2004	0,68	0,74	0,60
2005	0,67	0,77	0,63
2006	0,67	0,82	0,66
2007	0,65	0,82	0,69
2008		0,85	0,74

Фиг. 2. Тотален коефициент на плодовитост за първо живородено дете в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Динамиката в стойностите на тоталния коефициент за второ дете в Австрия почти не се различава от тази за първо дете. Разликата е преди всичко в размера на самия измерител, който като правило е по-нисък за второ дете.

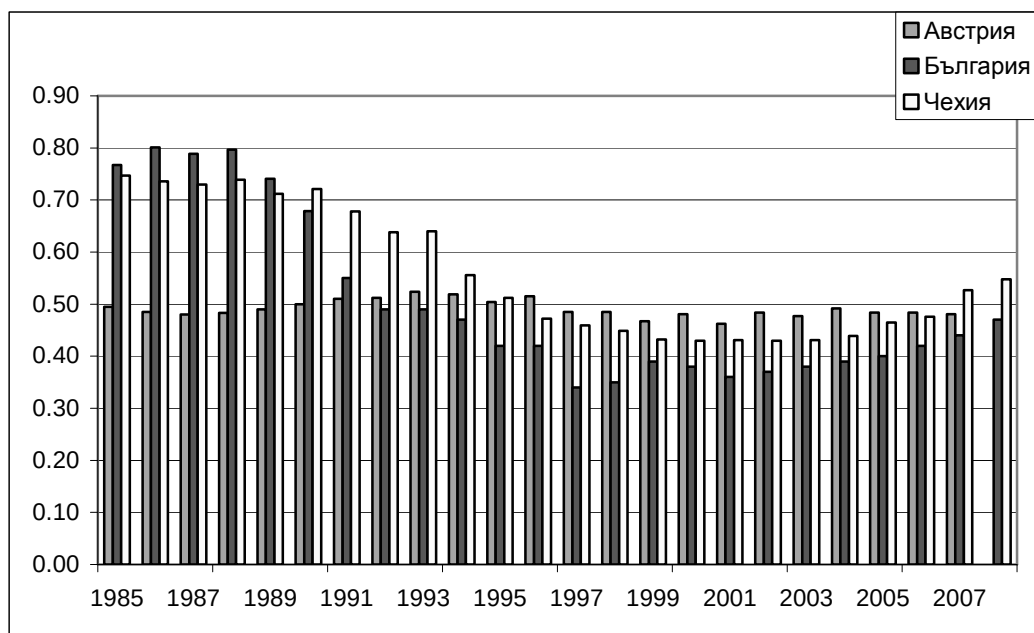
Особено интересни са измененията в равнището на плодовитост за втори ранг на жените в България и Чехия – табл. 3 и фиг. 3. За разлика от картината за първо дете, тук в началото на периода – от 1985 до 1989 г., тоталният коефициент на българските жени е по-висок от този на жените в Чехия. През следващите години в резултат на понижението на плодовитостта в нашата страна, започнало през 1989 г., тоталният коефициент за втори ранг е по-нисък от съответния за жените в Чехия. Въпреки че и в Чехия намалява равнището на плодовитост за втори ранг, там този процес протича относително по-плавно и като правило на малко по-високо ниво от това в България. Очевидна е бързата и остра реакция на българските жени на променените условия на живот в страната. За разлика от ситуацията за първо дете, където в Чехия са постигнати по-ниски равнища от тези в България, то по отношение на второто дете ситуацията е по-различна. Явно в България чувствителността е по-голяма при вземане на решение за раждане на второ дете. Това означава, че българското семейство при липса на подходящи условия е склонно да се лиши от второто дете.

Таблица 3

Тотален коефициент на плодовитост за второ живородено дете в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Години	Австрия	България	Чехия
1985	0,50	0,77	0,75
1986	0,49	0,80	0,74
1987	0,48	0,79	0,73
1988	0,48	0,80	0,74
1989	0,49	0,74	0,71
1990	0,50	0,68	0,72
1991	0,51	0,55	0,68
1992	0,51	0,49	0,64
1993	0,52	0,49	0,64
1994	0,52	0,47	0,56
1995	0,50	0,42	0,51
1996	0,52	0,42	0,47
1997	0,49	0,34	0,46
1998	0,49	0,35	0,45
1999	0,47	0,39	0,43
2000	0,48	0,38	0,43
2001	0,46	0,36	0,43
2002	0,48	0,37	0,43
2003	0,48	0,38	0,43
2004	0,49	0,39	0,44
2005	0,48	0,40	0,47
2006	0,48	0,42	0,48
2007	0,48	0,44	0,53
2008		0,47	0,55

След достигане на минималните стойности през 1997 г. за България и през 1999 г. за Австрия и Чехия, всяка страна върви по свой собствен път. Австрийските жени запазват плодовитостта си на равнище от 0,48 втори деца, българските жени за 11 години добавят 0,13 деца към стойността на тоталния коефициент, което им осигурява почти изравняване с равнището на австрийките.

Фиг. 3 Тотален коефициент на плодовитост за второ живородено дете в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

За жените в Чехия е характерен шестгодишен период на неизменно ниво, след което е поставено начало на растеж, който продължава и през 2008 г. В резултат на това нарастване измерителят през 2008 г. възлиза на 0,55 деца и е най-високият. Подобно нарастване бе установено и за първо дете. Дали повишаването на плодовитостта в Чехия и България, макар и не голямо по размер, ще продължи, или в близките години ще спре и ще се стабилизира – може би с някакви колебания, не е възможно да се каже. Ако се възприеме модел, подобен на този в Австрия, редно е да се очаква в скоро време стабилизация. Ако традициите отпреди 25-30 години вземат връх, може би ще има още известно повишение. Но малко е вероятно да остане старият модел на възпроизводство. Във фертилния контингент навлизат жени с нова ценностна система и е логично да се очаква определена унификация в репродуктивното поведение на жените в Европа. Нормално е да има известни различия в това поведение, но основните характеристики най-вероятно ще бъдат близки.

Твърде слаб интерес към третото дете е изводът, който може да се направи и за трите страни в началото на изследвания период. С течение на времето привлекателността на третото дете намалява. В най-малка степен това важи за Австрия, повече за Чехия и с най-голяма сила се отнася за България. И ако за първата година може да се каже, че и в трите страни стойностите на тоталния коефициент са близки, то подобно твърдение не е валидно за края на изследвания период – табл. 4 и фиг. 4. Различието през последната година се дължи преди всичко на двукратното намаление на размера на измерителя за България – от 0,18 трети деца на 0,09 през 2008 г. Това изключително ниско равнище е достигнато след регистриране на ми-

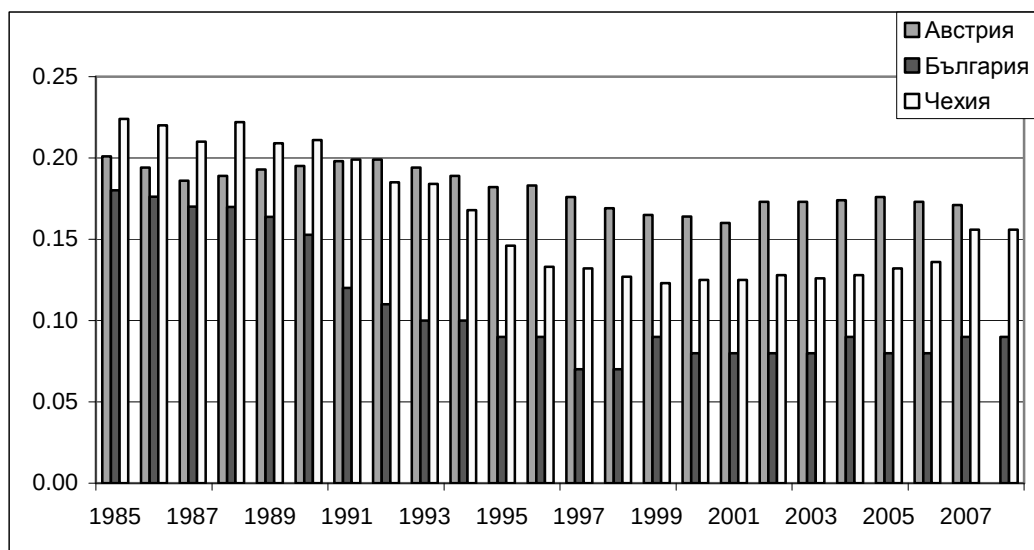
нимума от 0,07 трети деца на една жена през 1997 г. Както се вижда от данните, това ниво се запазва вече 10 години. В Чехия ситуацията с третото дете не е много по-добра. Различното спрямо България е, че минимумът от 0,12 трети деца е достигнат през 1999 г., т.е. две години по-късно. Но на практика още през 1996 г. там е настъпило определено стабилизиране на много ниско ниво от 0,13 деца, което продължава до 2006 г. И там, както в нашата страна, цели 10 години няма никаква промяна в отношението на жените към третото дете. През последните две-три години се наблюдава минимално раздвижване, но дали е начало на възходящ тренд, или само колебание, подобно на това Австрия, не може да се определи.

Като се има предвид, че Австрия е страна с висок стандарт на живот и в същото време третото дете не е твърде популярно, може да се очаква подобно отношение и за България и Чехия. Картината за Чехия през следващите години може би ще се изясни, тъй като нейният тотален коефициент почти се е изравнил по стойност с този на Австрия. За България ситуацията е доста по-различна. За нас ще бъде постижение да достигнем нивото на Австрия и Чехия през следващото десетилетие.

Таблица 4

Тотален коефициент на плодовитост за трето живородено дете
в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Години	Австрия	България	Чехия
1985	0,20	0,18	0,22
1986	0,19	0,18	0,22
1987	0,19	0,17	0,21
1988	0,19	0,17	0,22
1989	0,19	0,16	0,21
1990	0,20	0,15	0,21
1991	0,20	0,12	0,20
1992	0,20	0,11	0,19
1993	0,19	0,10	0,18
1994	0,19	0,10	0,17
1995	0,18	0,09	0,15
1996	0,18	0,09	0,13
1997	0,18	0,07	0,13
1998	0,17	0,07	0,13
1999	0,17	0,09	0,12
2000	0,16	0,08	0,13
2001	0,16	0,08	0,13
2002	0,17	0,08	0,13
2003	0,17	0,08	0,13
2004	0,17	0,09	0,13
2005	0,18	0,08	0,13
2006	0,17	0,08	0,14
2007	0,17	0,09	0,16
2008		0,09	0,16

Фиг. 4. Тотален коефициент на плодовитост за трето живородено дете в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

2. ДИНАМИКА НА РАЗПРЕДЕЛЕНИЯТА НА ПОВЪЗРАСТОВИТЕ КОЕФИЦИЕНТИ НА ПЛОДОВИТОСТ

2.1. Динамика на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за всички живородени деца

Две разпределения се открояват със своите високи стойности и модално значения за възраст 21 години. Това са разпределенията за България и Чехия през 1990 г. – фиг. 5. Модалните значения са твърде близки – 190‰ за българските жени и 186‰ за жените от Чехия. Разпределението на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за всички родени деца в Австрия през 1990 г. съществено се различава от коментираните две. Първото различие е по отношение на модалното значение – то възлиза на 113‰. Второто различие е свързано с възрастовия интервал, за който се установява максималното значение – то е за възраст 25 години.

Както се вижда, въпреки голямата близост на модалните стойности през 1990 г. на разпределенията за България и Чехия, налице са и различия между тях. Основното различие е в по-високото равнище на плодовитост в Чехия за всички възрасти над 21 години. За същата година българските жени са с по-висока плодовитост само за възрастите по-ниски от 21 г. Очевидно жените в Чехия по-рано са започнали да се ориентират към раждане на дете на по-висока възраст.

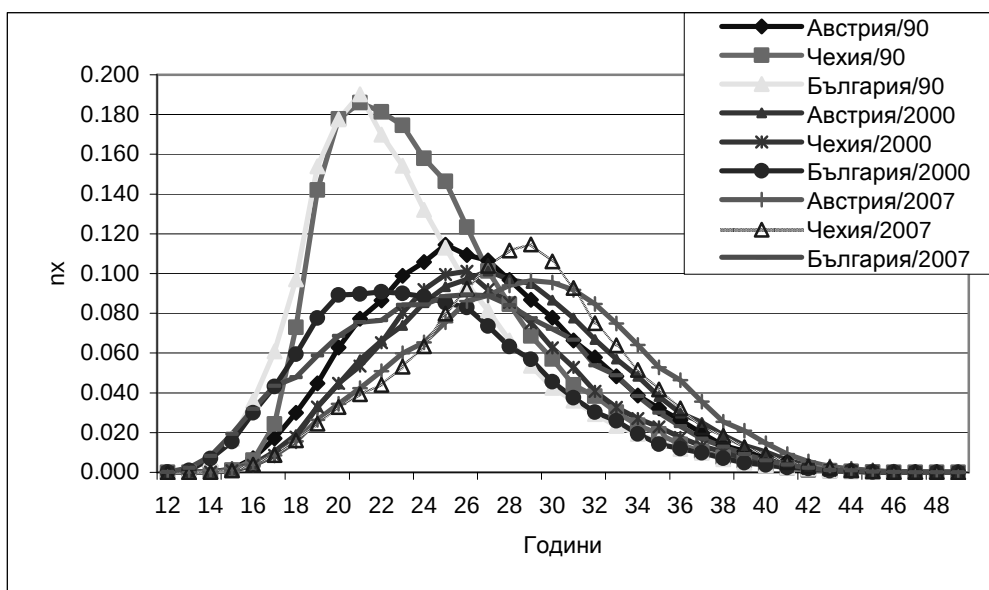
За разпределенията през следващите години – 2000 и 2007 г., и за трите страни се констатира ниски стойности на повъзрастовите коефициенти и промени във всички разпределения без изключение. Особено в случая е, че промените, които протичат, са различни за трите страни. За България освен ясно изразеният двукра-

тен спад в равнището на плодовитост за възрастите от 16 до 28 г. до 2000 г., почти няма промяна в равнището на плодовитост за възрастите над 28 г. През следващия период обаче промените засягат плодовитостта както на по-младите от 24 г., чиято плодовитост продължава да намалява, така и плодовитостта на жените на възраст между 25 и 40 г., която се повишава. Вследствие на промените в репродуктивното поведение на жените в България се появяват нов вид разпределения, чиито стойности на параметрите ще бъдат анализирани по-долу.

Подобни са промените, които настъпват в разпределението на повъзрастовите коефициенти и на жените от Австрия. Най-общо те се свеждат до понижаване равнището на плодовитост както като цяло, така и на жените на по-ниска възраст, и повишаване на плодовитостта на по-възрастните жени.

Разпределението за 2007 г. на коефициентите на плодовитост на жените от Чехия е резултат от промени, аналогични на вече описаните. Различното в сравнение с другите две страни е, че максималната стойност на коефициента е за възраст 29 г., която е по-висока от съответната през 2000 г. – 27 години.

На фиг. 5 ясно се вижда, че с течение на времето разпределенията все повече си приличат, което означава процес на сближаване на репродуктивното поведение на жените от различни страни, с различно социално-икономическо състояние. Но явно има фактори, които действат по еднакъв начин в отделните страни и жените възприемат близки модели на поведение.

Фиг. 5. Повъзрастови коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за всички живородени деца през периода 1990-2007 г.¹

¹ Базата с данни, от която е ползвана информацията за Австрия и Чехия, разполага с данни за Австрия само до 2007 г. Поради тази причина има разминаване в годините на анализа в тази част на разработката.

Ударението в изложението по-горе при описанието на промените, настъпващи в разпределенията, бе върху намаляващата плодовитост на по-младите и повишението на плодовитостта на по-възрастните жени. Тази промяна намира израз, на първо място, в повишаване на средната възраст при раждане на дете, което е факт и за трите страни. В началната година – 1985, българските жени са с най-ниска средна възраст – табл. 5 и фиг. 6. Тяхната възраст остава отново най-ниска и в края на периода – през 2008 г. тя е 26,85 г., което е с 2,48 г. по-ниско от съответната за жените в Чехия. От този порядък е разликата със средната възраст при раждане на дете в Австрия. Увеличението в трите страни на средната възраст е различно. То е най-голямо в Чехия – 4,75 г., в Австрия – 2,69 г. (при това до 2007 г.) и за България – 2,76 г. Жените в нашата страна не само, че тръгват от най-ниска средна възраст, но и остават на трета позиция в края на изследвания период. Ако се приеме, че факторите, предизвикващи нарастване на възрастта при раждане на дете в другите две страни, действат по аналогичен начин и в България, перспективата започва да се очертава.

Когато става дума за факторни въздействия и за промени в репродуктивното поведение, повече информация е възможно да се получи от останалите параметри на разпределението.

Според стандартното отклонение с най-малка степен на различие в своето поведение са жените в Чехия. Това важи за целия период – от началото през 1985 г. до 2008 г. Независимо че и в тази страна с прехода към пазарна икономика се засилва действието на фактори, водещи до формиране на различни групи от жени със съответни нагласи и поведение, тяхното поведение остава относително по-близко. Вероятно все още има някакъв или някакви фактори, които и при новите условия, и при новия модел на възпроизводство доминират и формират относително единно поведение на жените в Чехия.

Австрия е страната, за която степента на разсейване е нараснала най-малко – едва 0,22 г. Това е очакван факт, като се има предвид, че в тази страна не са настъпили събития, подобни на тези в България и Чехия.

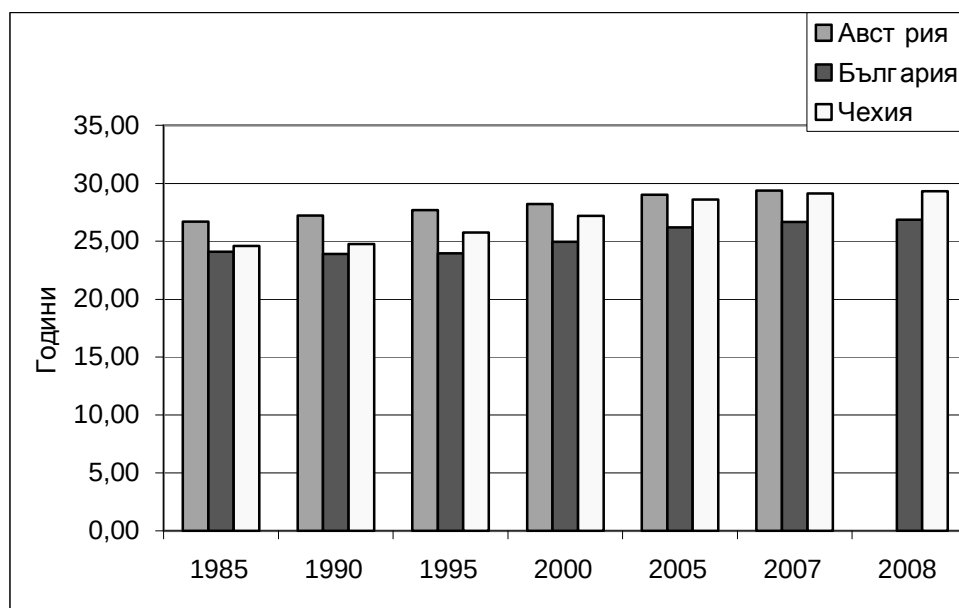
На другия полюс е България. Според данните в табл. 5 и фиг. 7 степента на различие сред българските жени през 1985 г. е по-близо до тази на жените в Австрия, отколкото на тези в Чехия. През последната година обаче, стойността на стандартното отклонение на разпределението на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на българските жени е твърде далеч от тази на разпределенията за другите две страни. Това може да се приеме като признак за много силно влияние на факторите, водещи до реструктуриране на жените от фертилния контингент в България. Нарастването с 0,87 години е свидетелство за сериозни промени в поведението на жените, което се явява реакция на измененията в социално-икономическата и културната среда в страната ни.

Таблица 5

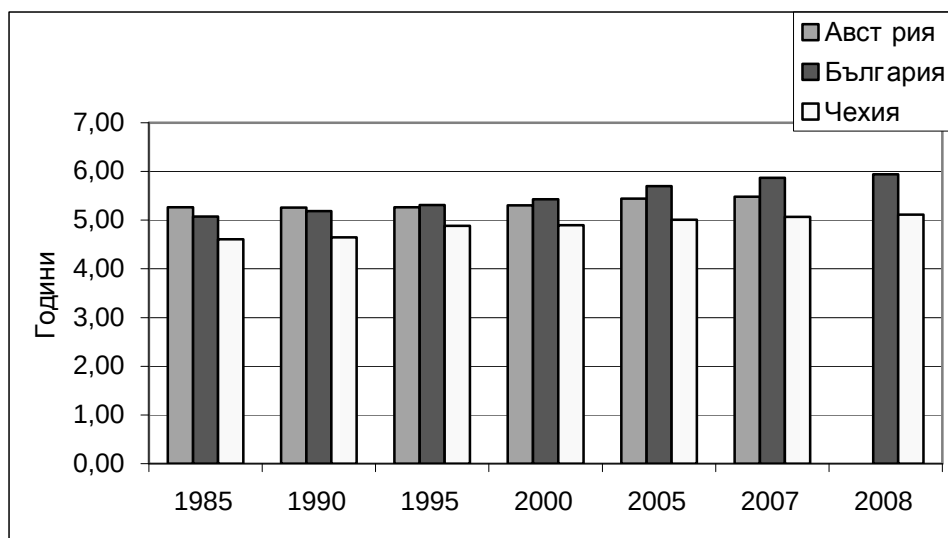
Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за всички живородени деца през периода 1985-2008 г.

Години	Средна възраст			Стандартно отклонение		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	26,68	24,09	24,58	5,26	5,07	4,61
1990	27,21	23,91	24,77	5,26	5,18	4,64
1995	27,66	23,96	25,75	5,26	5,31	4,88
2000	28,22	24,96	27,19	5,30	5,43	4,90
2005	29,03	26,18	28,61	5,44	5,70	5,01
2007	29,37	26,67	29,14	5,48	5,87	5,06
2008		26,85	29,33		5,94	5,11

Източник: собствени изчисления

Фиг. 6. Средна възраст при раждане на дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Фиг. 7. Стандартно отклонение на разпределения на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Промените във въздействията, които търпят жените в различните страни и които формират тяхното репродуктивно поведение, се отчитат и от коефициентите на асиметрия и ексцес. Според данните в табл. 6 и фиг. 7 за жените през 1985 г. и в трите страни е характерно раждане на относително по-ниска възраст, което се отчита от коефициента на асиметрия. Тази констатация важи с най-голяма сила за Чехия, за чието разпределение стойността на измерителя е 0,61. Комбинацията с най-малкото различие може да се приеме за свидетелство, че тази страна в началото на изследвания период се доближава в най-голяма степен до традиционния модел на възпроизводство. Подобна е ситуацията и в България, но при по-голямо различие между жените. С течение на времето и трите разпределения започват да се доближават до симетричното, което означава промяна в наклона на двете рамена. Промяната в наклона е израз на влиянието на фактори, налагащи нов модел на възпроизводствено поведение. От една страна, лявото рамо от стръмно става по-полегато, а дясното леко се повдига в съчетание с изместване на възрастта, за която се достига максимално равнище на плодовитост. Повдигането на дясното рамо е израз на преориентирането на жените към раждане на по-висока възраст.

Разпределението на коефициентите за плодовитост на австрийските жени става симетрично през 2000 г., а след тази година то вече е с отрицателна асиметрия, която постепенно нараства. Както може да си види на фиг. 5, за възраст над 31 г. коефициентите за плодовитост на жените в Австрия са най-високи.

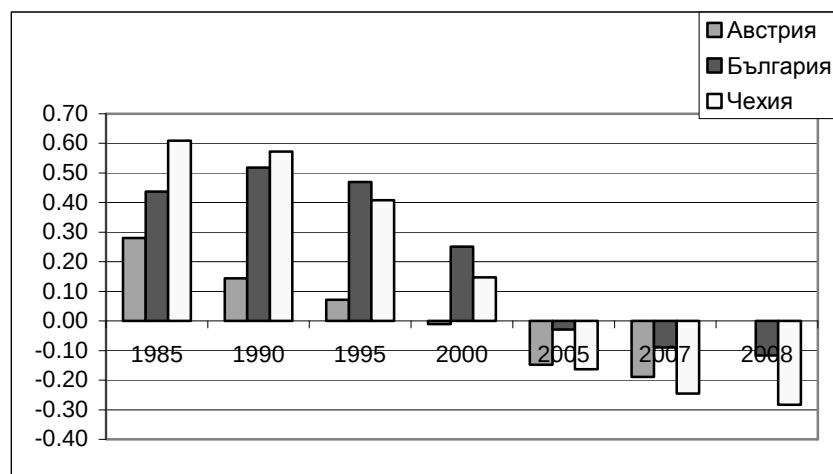
Разпределението на коефициентите за плодовитост на жените в Чехия се отличава с най-голяма динамика по отношение на страничната изтегленост. От 0,61 през 1985 г. коефициентът на асиметрия в 2005 г. вече е минус 0,16 и след три години – през 2008 г., вече е минус 0,28. В действителност стойностите на коефициента не са

толкова високи, но значение имат два други момента. Първият е свързан със самия факт на изменение от положителна към отрицателна асиметрия, което само по себе си означава съществена промяна в поведението на единиците. А тази промяна е продиктувана от съответни въздействия. Вторият момент е свързан с тенденцията на изменение. А такава тенденция има и тя е към увеличаване на асиметричността на разпределенията. Това означава, че продължава влиянието на факторите, които формират групи от жени със специфично поведение, различаващо от поведението на по-голямата част от жените. Конкретно за Чехия основната и то негативна промяна е продължаващият спад на плодовитостта сред жените на по-ниска възраст. Оказва се, че това, което е било нормално преди 10-15 години, вече става причина за отрицателна асиметрия. Казано по друг начин, намалява действието на факторите, които са ориентирали жените към по-ранно раждане на деца. Новият модел се основава на друга ценностна система, която започва да се налага във все повече страни. Аналогична е ситуацията и в България с малки различия както спрямо Австрия, така и спрямо Чехия. Едно от различията е по отношение на годината, когато разпределението става отрицателно асиметрично. За България това е 2005 г. Второто различие е свързано с размера на коефициента. И отново е редно да се обърне внимание на факта, че стойностите на коефициента на асиметрия не са високи. По-важното в конкретния случай е, че за разпределението на България този коефициент е най-нисък. И както бе посочено по-горе, през 2008 г. разпределението на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на българските жени е с най-голяма степен на разсейване. Обяснението се крие в обстоятелството, че промените в поведението на българските жени стават относително по-бавно. Както може да се види на фиг. 5, нашите жени на възраст до 26 г. са с най-висока плодовитост. В същото време тези на възраст по-висока от 26 г., са с най-ниска плодовитост от трите страни. Причините могат да бъдат различни. Възможно е влиянието на факторите, водещи до новия модел в България, да са по-слаби. Възможно е традициите да са по-силни. Възможно е и самите промени в средата на живот да се осъществяват по-бавно.

Таблица 6

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за всички живородени деца през периода 1985-2008 г.

Години	Коефициент на асиметрия			Коефициент на ексцес		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	0,28	0,44	0,61	-0,18	0,30	0,40
1990	0,14	0,52	0,57	-0,26	0,43	0,29
1995	0,07	0,47	0,41	-0,29	0,33	0,02
2000	-0,01	0,25	0,15	-0,37	0,01	-0,11
2005	-0,15	-0,03	-0,16	-0,40	-0,38	-0,11
2007	-0,19	-0,09	-0,25	-0,40	-0,47	-0,12
2008		-0,12	-0,28		-0,50	-0,13

Фиг. 8. Коефициент на асиметрия на разпределения на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Според стойностите на коефициента на ексцес и тенденцията в тяхното изменение Австрия е страната, в която отдавна е започнал и продължава процес на реструктуриране на жените от фертилния контингент по отношение на репродуктивно поведение. Това твърдение се основава на данните от табл. 6 и фиг. 7. Разпределението, отнасящо се за австрийските жени, е с отрицателен ексцес още през 1985 г. и неговият размер нараства до 2005 г. Отрицателният ексцес се приема като свидетелство за наличие на по-голямо различие между жените, отколкото би било нормално. Това означава, че са се образували твърде голям брой групи от жени, които се различават значително по своето възпроизводствено поведение.

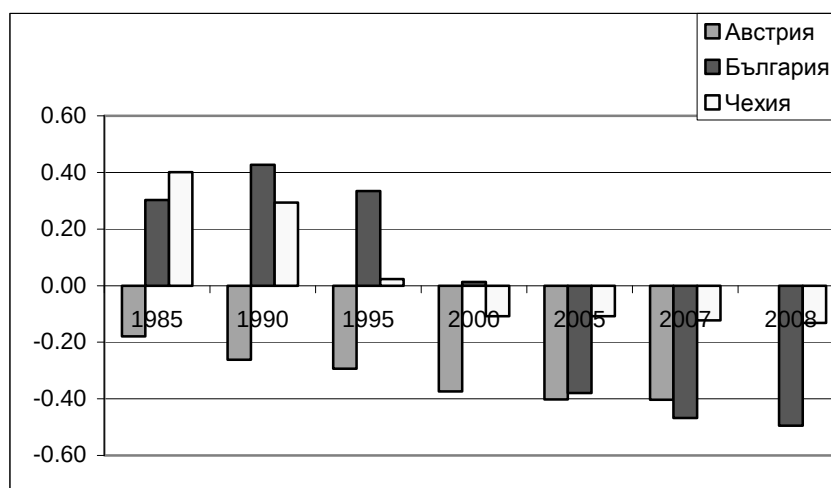
Фактът, че през 2007 г. коефициентът не променя своята стойност, може да означава, че предстои стабилизиране, т.е. че австрийските жени са достигнали до модел, съответстващ в максимална степен на техните нагласи и идеали за формиране на семейство. Ако се съди и по забавеното изменение в стойностите и на другите три параметъра – средната възраст, стандартното отклонение и коефициента на асиметрия, има място за подобни очаквания. Много е вероятно да има известни колебания във всички параметри на разпределението през следващите години, но може да се приеме, че основните промени вече са осъществени. Тази хипотеза все пак се прави при условие, че не настъпят никакви сериозни изменения в социално-икономическото положение в Австрия.

Динамиката в стойностите на ексцес на разпределенията за България и Чехия е твърде различна. В началото на периода двете разпределения са с положителен ексцес, т.е. разпределенията имат ясно изразен връх – резултат от наличието на доминиращ фактор/фактори, с относително единно поведение на жените. И докато разпределението за Чехия започва веднага да се доближава към нормалния ексцес, то разпределението за България първоначално леко покачва стойността на коефициента, след което компенсира изоставането и през 2000 г. разпределението вече е с

нормален ексцес. Нещо повече, разпределението за Чехия остава с почти неизменен размер на ексцеса, докато това за България след пет години настига съответното за Австрия, а през 2008 г. надвишава три пъти ексцеса на разпределението на повъзрастовите коефициенти на жените от Чехия.

Както се установява на фиг. 6, разпределението за Чехия се доближава до разпределението за Австрия. Много е възможно и жените в Чехия да са се доближили максимално до модела на възпроизводство, който съответства на тяхната ценностна система. Подобно на Австрия и за Чехия е налице определено забавяне в изменението на стойностите на средната възраст, стандартното отклонение и коефициента на ексцес.

Забавяне в изменението в стойностите на всички параметри на разпределението се установяват и за България. Очевиден е фактът, че в нашата страна процесите протичат по свой, специфичен начин, но не толкова като характер, а по-скоро като темпове и размери. Така например най-високите стойности на коефициента на ексцес и стандартното отклонение свидетелстват за силно влияние на фактори, водещи до формиране на голям брой от групи със свой тип поведение. В същото време средната възраст при раждане на дете все още е далеч по-ниска от тази в Австрия и Чехия. Може би при евентуално достигане на по-голяма еднородност, близост в репродуктивното поведение на българските жени, ще се повиши и средната възраст. Въпреки че постигането на подобна еднородност е малко вероятно събитие. По-скоро българският модел ще се отличава още дълго време с голямо различие в поведението на жените, при относително по-ниска възраст при раждане на дете. За да се постигне доближаване в поведението на жените са необходими сериозни предпоставки като по-малка диференциация в доходите, по-високо образователно равнище на населението като цяло, формиране на близка ценностна система, поне що се отнася до размера на семейството и начина на неговото формиране. На този етап от своето развитие българското общество е далеч от реализирането на тези предпоставки.

Фиг. 9. Коефициент на ексцес на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

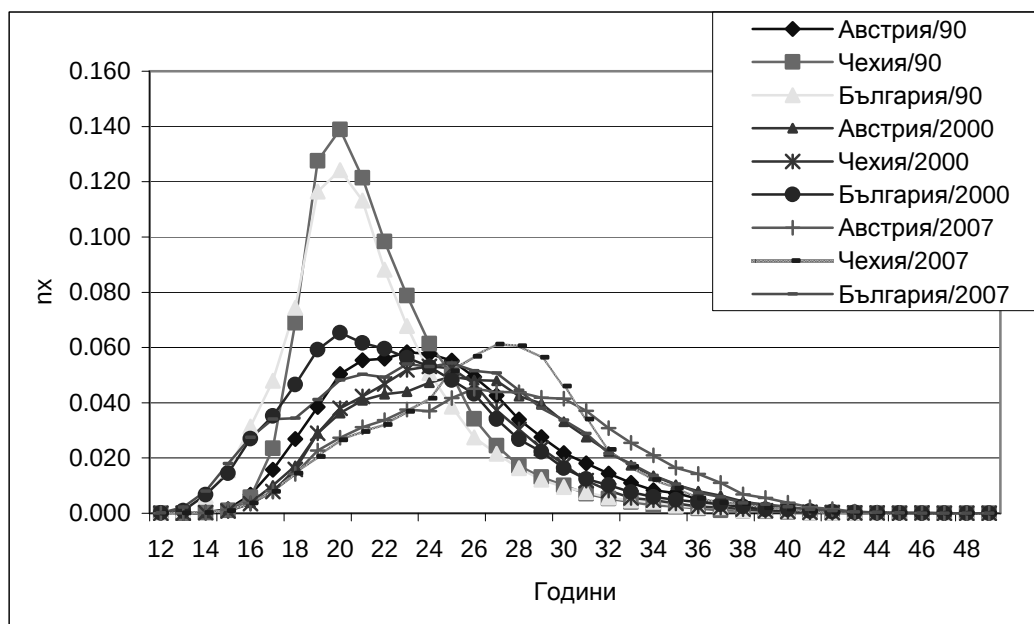
2.2. Динамика на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за първо дете

Динамиката на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за първо дете разкрива много добре промените, които настъпват в репродуктивното поведение на жените от трите страни. Независимо от факта, че за 1990 г. жените от България и Чехия са с чувствително по-високо равнище на плодовитост от това в Австрия, през следващите години и за трите държави настъпват промени с еднакъв характер.

На първо място се осъществява промяна в модалната възраст. В началото на периода за България и Чехия това е възрастта 20 години. За България и през следващата 2000 г. модалното значение също е 20 г., докато за Чехия вече е възраст от 24 години. От особена важност е фактът, че стойностите на измерителя са два пъти по-ниски от тези през 1990 г., което представлява втората голяма промяна. На практика се оказва, че за 19 години се извършва преход от възпроизводство на високо равнище на плодовитост към възпроизводство на много ниско равнище, типично вече за Австрия. Модалното значение за разпределенията на коефициентите на австрийските жени за 1990 г. е в две съседни възрасти – 23 и 24 г., а за 2000 г. вече е възраст от 25 години. През следващата 2007 г. модалното значение за Австрия е възраст 26 г., за Чехия – 27 и 28 г., а за България е характерен по-скоро цял интервал от 23 до 25 г. с равнище от 0,54 първи деца на една жена. Очевиден е фактът, че жените от България и Чехия наред с понижението на своята плодовитост променят и възрастта, на която раждат първото си дете.

Главното в осъществявания преход от един модел на поведение към друг е, че жените от трите страни следват свой път. За българските жени е характерно по-бавното понижение на плодовитостта на по-младите жени. Вследствие на това и през 2000 г., и през 2007 г. стойностите на коефициента за възрасти до 23 г. са по-високи от съответните за Австрия и Чехия. Както се посочи, през 2007 г. за България три са и възрастите, които имат еднакви най-високи равнища на плодовитост. В същото време българските жени възприемат като практика раждането на първо дете на по-висока възраст, но все още не е установен точният модел на тяхното поведение. Какво се има предвид в случая? На фиг.10 се вижда, че за възрастите над 32 г. стойностите на коефициента за Чехия и България съвпадат, но за възрастите между 25 и 32 г. равнището на плодовитост в България е по-ниско. Както се отбелязва вече, за възрастите до 28 г. плодовитостта на българските жени е по-висока от тази на австрийските, докато тази на жените от Чехия до възраст 24 г. почти съвпада с равнището на австрийките. Австрийските жени, от своя страна, се отличават с най-висока плодовитост за възрастите над 31 години.

В обобщение на казаното до тук става ясно, че и в трите страни нараства плодовитостта във високите възрасти – тези над 25 г., и намалява за по-ниските възрасти. Има признаци за доближаване на репродуктивното поведение на жените от сравняваните страни, но националните различия все още се запазват.

Фиг. 10. Повъзрастови коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за първо живородено дете през периода 1990-2007 г.

Смяната на модалната възраст подсказва повишението в средната възраст на първо дете – табл. 7 и фиг. 11. За австрийските жени границата от 24 г. е преминала още през 1985 г., докато за българските тя става реалност едва през 2005 г., а за чешките през 2000 г. Независимо от различните начални възрасти, в динамиката на стойностите на тази характеристика се установява една обща тенденция и тя е на повишение.

За измененията в средната възраст за трите страни е характерна неравномерност. На първо място, различен е размерът на крайното увеличение през периода 1985-2007/2008 г. За Австрия прирастът възлиза на 3,34 г., за България – 3,51 г. и за Чехия – 4,97 г. Твърде големият прираст за Чехия ѝ осигурява средна възраст при раждане на първо дете, която е най-висока. България е на второ място по размер на прираста в средната възраст, което се обяснява с относително по-бавното намаление на плодовитостта на най-младите жени.

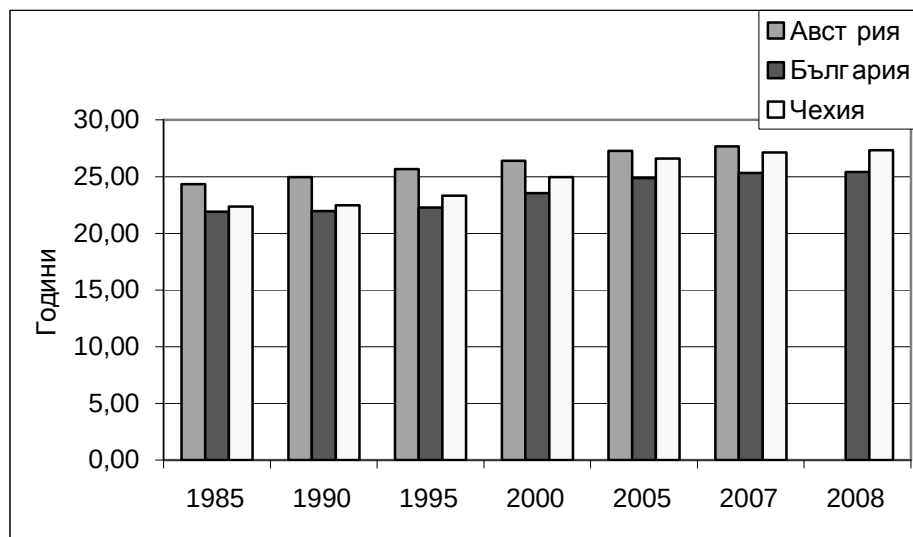
Как се достига до тези резултати? За Австрия промените се осъществяват относително най-равномерно. Прирастите, които са реализирани по периоди, са съответно: за Австрия 0,65, 0,69, 0,74, 0,87 и 0,40 г.; за България: 0,06, 0,30, 1,28, 1,34, 0,46 и 0,07 г.; за Чехия: 0,11, 0,85, 1,64, 1,65, 0,53 и 0,19 г. И за България, и за Чехия се регистрират увеличения, надвишаващи една година, и това е за периода от 1995 до 2005 г., когато са налице първите резултати от прехода към пазарна икономика. Не е за подминаване и фактът, че и в Австрия през същия период има съществени повишения на средната възраст. И за трите страни в края на изследвания период настъпва забавяне в повишението, като за нашата страна то е по-чувствително.

Каква е перспективата пред българските жени по отношение на средната възраст при раждане на първо дете е трудно да се каже. Ако се приеме, че нашите жени ще възприемат модел, близък до този на австрийските, може да се очаква в близко бъдеще развитие, подобно на това в Чехия, или един по-плавен преход, който ще отнеме по-дълъг период от време. Решението като че ли е в ръцете на по-младите жени в България. Както показват данните, те не приеха поведението на жените в Чехия, които бързо – само за 10 години, рязко се доближиха до поведението на австрийките. По-вероятен е плавният преход към по-висока възраст. Важни фактори в случая са образователното равнище на нацията, културното ѝ ниво и социално-икономическите характеристики на жените във фертилна възраст.

Таблица 7

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за първо живородено дете през периода 1985-2008 г.

Години	Средна възраст			Стандартно отклонение		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	24,32	21,90	22,36	4,51	4,28	3,61
1990	24,97	21,96	22,47	4,68	4,40	3,59
1995	25,66	22,26	23,32	4,86	4,64	4,04
2000	26,39	23,55	24,96	5,04	5,05	4,23
2005	27,26	24,89	26,61	5,34	5,43	4,52
2007	27,66	25,35	27,14	5,43	5,67	4,65
2008		25,42	27,33		5,70	4,70

Фиг. 11. Средна възраст при раждане на първо дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

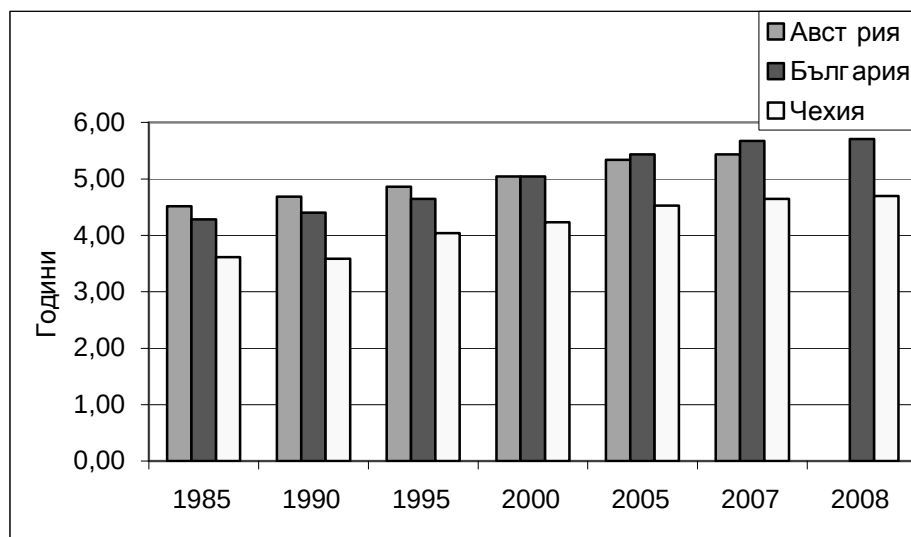
Чехия е страната, в която е най-голяма силата на влияние на фактора/факторите, определящи относително единно поведение на жените при раждане на първо дете. Това твърдение важи за целия изследван период – табл. 7 и фиг. 12. Явно в тази страна има доминиращи фактори, които, независимо от променените условия, предопределят сравнително по-голяма хомогенност във възпроизводственото поведение на жените от фертилния контингент.

Важен момент за анализа е, че до 1995 г. разпределението на повъзрастовите коефициенти на жените от Австрия е с по-голямо разсейване от това на българските жени. Но преходът в България се отразява много по-силно от този в Чехия. В края на изследвания период степента на разсейване в разпределението за България е много по-близо до тази за Австрия, отколкото за Чехия.

Независимо от разгледаните различия, между разпределенията има и нещо общо и това е тенденцията на увеличаване на различията в поведението на жените по отношение на раждането на първо дете. За Австрия общият размер на увеличението е най-малко 0,92 г., за Чехия то е 1,08 г. и за България – 1,42 г. Промяната в стойностите на стандартното отклонение са признак на появата на нови въздействия, водещи до реструктуриране на съвкупността на жените във фертилна възраст и оформянето на групи с различно възпроизводствено поведение. За Чехия най-голяма промяна е настъпила през периода 1990-1995 г. – увеличение с 0,45 г., за България това е периода – 1995-2000 г. – нарастване с 0,40 г., което е близко до това в Чехия. За Австрия най-голямо нарастване в степента на различие е регистрирано през 2000-2005 г. и то е в размер на 0,29 г. Очевиден е фактът, че социално-икономическите промени и в Чехия, и в България водят до промени и във възпроизводствения модел на жените. Но не трябва да се пренебрегва и фактът, че и в Австрия се осъществяват аналогични изменения в поведението на жените, макар и в по-малка степен. Всъщност това е логично, защото австрийските жени вече са "извървели" голяма част от своя път и може би са близо до модела, който съответства на техните представи за възпроизводство при настоящите условия. И за трите страни процесът на търсене на адекватния модел не е завършил. Всъщност дали може изобщо да се говори за спиране на това търсене. При съвременната динамика, след като всичко в заобикалящия свят се променя, напълно закономерно е да се променя и поведението на жените и техните семейства по отношение на семейното планиране.

Динамиката в стойностите на коефициента на асиметрия на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Чехия определя измененията, които са се осъществили в тяхното поведение като най-големи и бързи. Според данните в табл. 8 и фиг. 13 разпределенията и за трите страни в началото на изследвания период са с положителна асиметрия. Разпределението за Чехия е с най-висока стойност на коефициента, обусловена от по-малкото раждания на най-ниска възраст, което следва да се оцени положително. Ясни са рисковете от раждане на възраст под 18 години. В края на периода разпределението за Чехия отново е с най-голяма, но отрицателна стойност на коефициента на асиметрия. Принос за това имат отново най-ниските стойности на коефициента за плодовитост на по-младите жени в съчетание с най-високи за средните възрасти – между 26 и 32 г. В тази възрастова група жените от Чехия превъзхождат тези от Австрия, които са се ориенти-

рали към раждане на първо дете на по-висока възраст. Най-големите промени в асиметрията на разпределението за Чехия са се осъществили през периода от 1995 до 2005 г., като те продължават и през следващите години, но силно забавени. Явно факторите, които предизвикват промяната в модела на жените, вече отслабват своето влияние или по-скоро тяхната роля в голяма степен е изпълнена, поне що се отнася до Чехия.

Фиг. 12. Стандартно отклонение на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на първо дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

На фона на измененията, протекли в Чехия, тези в Австрия изглеждат доста по-малки. Но независимо от техния размер, факт е, че разпределението за Австрия от разпределение с положителна асиметрия става с отрицателна през 2007 г., след като през 2005 г. е било симетрично. Очевидно е, че в съвкупността на жените от австрийския фертилен контингент не прекъсва влиянието на фактори, които водят до преструктуриране и формиране на групи от жени с различно поведение. Като цяло обаче този процес в Австрия не се отличава с особена интензивност. По-скоро той е плавен и спокоен, за разлика от съответния в Чехия. Близък по характер е и процесът на преход, който се осъществява в България. Различното от Австрия е в размера на измененията, които като правило у нас са по-големи. Но все още разпределението на коефициентите на българските жени е с положителна, макар и много слаба, асиметрия. Както се вижда, и тук се намира потвърждение за по-бавния преход, който се осъществява у нас, в сравнение с Чехия. Причините за подобен ход на събитията могат да бъдат много – сила на инерцията, традициите, ценностна система, по-слабо влияние на съответните фактори, състав на населението и др.

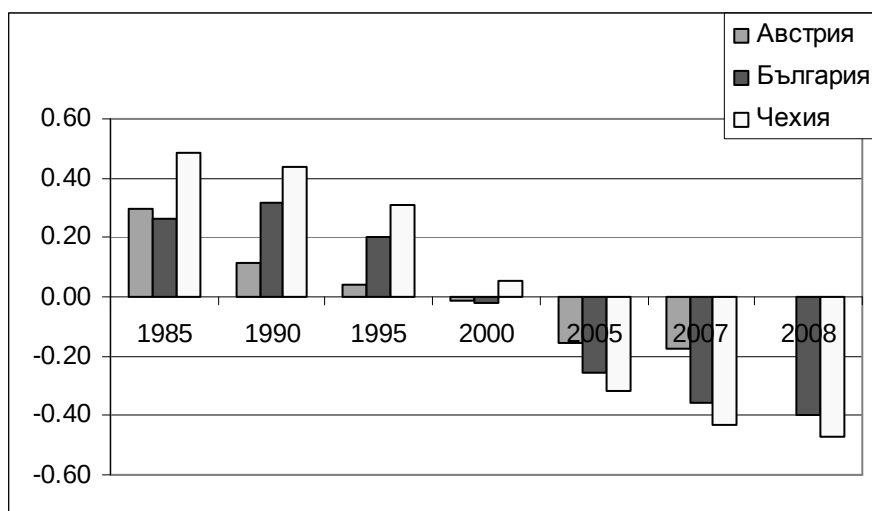
Стойностите на коефициента на ексцес и тяхната динамика говорят за три различни начина на изменение на поведението на жените, в резултат от въздействието на съответните фактори. В началната година и трите разпределения имат положи-

телен ексцес. За Австрия този ексцес е слаб и означава наличие на фактори, които предопределят концентрацията около центъра на разпределението, но тяхното влияние е твърде слабо. С напредване на времето това влияние напълно изчезва и разпределенията вече са с отрицателен ексцес. Следователно в Австрия засилват своето влияние фактори, които водят до преструктуриране на жените, до промяна на репродуктивното им поведение, формиране на нови и различаващи се групи.

Таблица 8

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за първо живородено дете през периода 1990-2008 г.

Години	Коефициент на асиметрия			Коефициент на ексцес		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	0,46	0,69	1,02	0,31	1,56	2,47
1990	0,31	0,72	0,93	0,02	1,61	2,00
1995	0,21	0,64	0,76	-0,11	1,20	1,23
2000	0,12	0,40	0,29	-0,30	0,50	0,48
2005	0,00	0,05	-0,17	-0,42	-0,28	0,01
2007	-0,05	0,04	-0,21	-0,48	-0,32	0,02
2008		0,02	-0,26		-0,36	-0,07

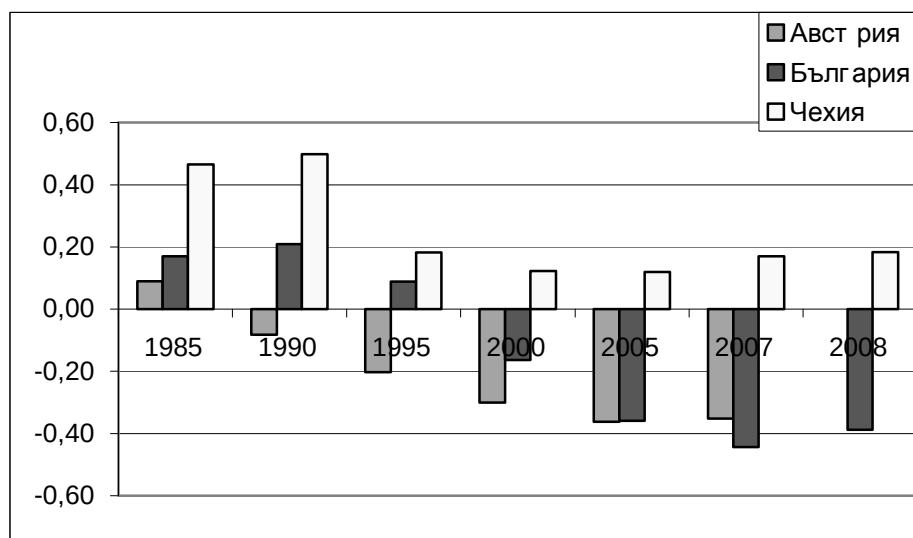
Фиг. 13. Коефициент на асиметрия на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на първо дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

За разпределението на Австрия е характерно още, че то се отличава с най-голяма степен на ексцес, т.е. свръхразсредоточаване. Този факт означава силно влияние на факторите, които разединяват жените в тяхното поведение. Както показват данните, абсолютната стойност на коефициента през 2007 г. е по-голяма от тази през 1985 г.

Разпределенията за България и Чехия се характеризират с голям положителен ексцес, особено в началото на периода – 1985 г. – табл. 8 и фиг. 14. Чехия се отличава със силно въздействие на доминиращите фактори, които налагат на жените близко възпроизводствено поведение по отношение на раждането на първо дете. В България има подобни фактори, но като правило тяхното влияние е по-слабо изразено. Тенденцията в изменението на върхната изтегленост на разпределенията е към нейното намаляване, но с различна скорост и до различно равнище за трите страни.

За България е типично определено нарастване на стойностите на коефициента на ексцес през последните години, което подсказва, че жените в нашата страна все още не са намерили своя модел. За 2007 г. лявата страна на разпределението не се доближава нито до тази на Чехия, нито на Австрия. Дясната страна за възраст над 27 г. е по-ниска от съответната за Австрия, а за възраст над 33 г. съвпада с тази на Чехия.

От особена важност за възпроизводството на българското население е посоката на изменение за по-ниските възрасти – под 27 г. Ако те запазят досегашната относително по-висока плодовитост, вероятно няма да се повиши равнището на плодовитост и за високите възрасти – тези над 27 до 32 години. В случая е важно кои фактори ще надделеят – тези, налагащи модела на висока средна възраст, или задържащите повишаването на възрастта при раждане на дете. От особено значение за решаването на този въпрос е структурата на контингента по образование, жизнен стандарт, ценностна система.

Фиг. 14. Коефициент на ексцес на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на първо дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Разпределението за Чехия е много интересно по начина на промяната в неговата върхна изтегленост. От наличие на доминиращи фактори в началото на периода се достига до нормален и съвсем лек отрицателен ексцес. Последният факт е признак

за концентриране на ражданията на първо дете при по-високите възрасти в съчетание с немалка част раждания в по-младите възрасти. Особеното за разпределението на Чехия е, че до 2005 г. измененията във връхната изтегленост стават бързо, след което процесът силно се забавя, но без да спира. Явно и жените в Чехия все още търсят модела, съответстващ на техните нагласи за първо дете.

2.3. Динамика на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за второ дете

Разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за втори ранг и за трите страни претърпяват съществени промени през изследвания период. Традиционно през 1990 г. разпределенията за България и Чехия се отличават от това за Австрия, но само след пет години разликата е заличена. В действителност ефектът от прехода е толкова сериозен, че разпределението за България през 2000 г. в частта си за възраст над 23 г. е разположено изцяло под тези за Австрия и Чехия. Както бе установено и при анализа за първо дете, българските жени запазват по-висока раждаемост в ниските възрасти. За сметка на това в по-високите възрасти са далеч от поведението на жените в Австрия и Чехия. По всяка вероятност това е реакция както на прехода, така и на кризата от средата на 90-те години.

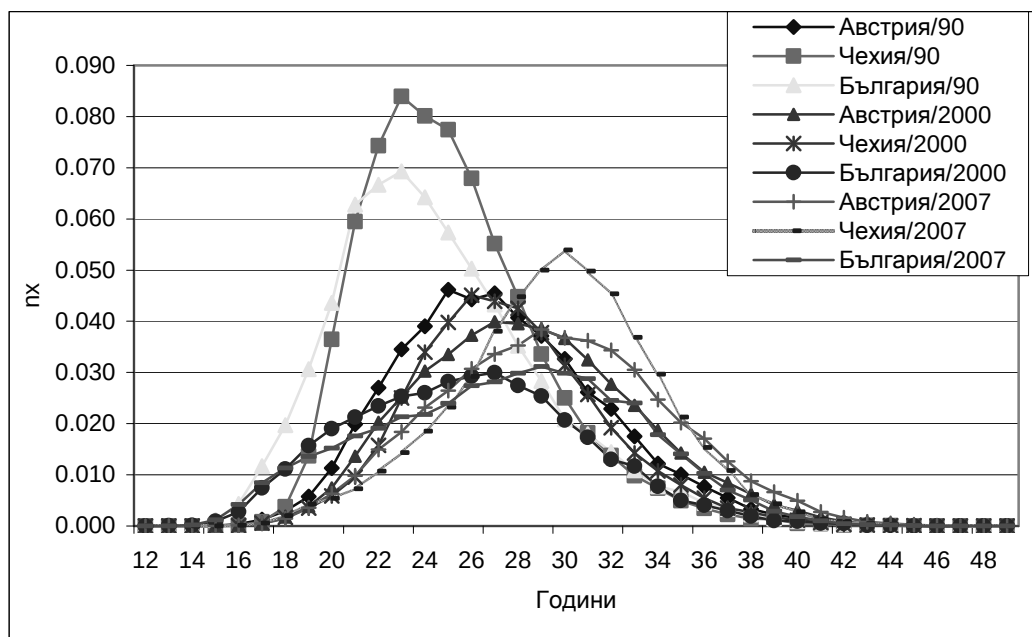
Преходът към пазарна икономика има съществени последици и в Чехия. Там по-остра и негативна е реакцията на жените на възраст до 22 г., като те намаляват своята плодовитост и нейното равнище почти съвпада с това на австрийските жени. От друга страна, по-възрастните повишават своята плодовитост и също се доближават до поведението на жените от Австрия. Тези промени в поведението на жените от Чехия показват, че те бързо се ориентират към нов модел на възпроизводствено поведение за втори ранг. Нещо повече, в края на изследвания период – 2007 г., коефициентът на плодовитост за втори ранг на жените от Чехия е с най-ниски стойности за възраст до 25 г. и най-висок за интервала от 27 до 35 години. Може да се предположи, че жените в Чехия следват свой собствен модел, формиран под влияние на специфични за тази страна фактори. Явно там има условия, които предполагат реализиране на немалка част от потенциалните втори раждания, но вече на по-висока възраст.

Промени се осъществяват и в разпределението на повъзрастовите коефициенти за Австрия. Последователно намалява плодовитостта на жените на възраст по-ниска от 30 г. и нараства за по-високите, но без да е в състояние да компенсира загубите от посочения спад.

Разпределението за България през 2007 г. показва, че нашите жени следват два различни модела. Първият модел се отнася за най-младите, тези на възраст до 23 г., чиято плодовитост се запазва относително най-висока за трите страни. Ефектът от това не е от особено значение, защото като цяло равнището на плодовитост е много ниско – около 18-24 втори деца на хиляда жени, което е далеч по-ниско от нивото преди 1990 година.

Вторият модел се отнася за жените на възраст над 28 г., които започват да повишават своето равнище на плодовитост. По този начин те се доближават до пове-

дението на жените от Австрия и Чехия, но все още само като тенденция. Най-вероятно това увеличение на стойностите на повъзрастовия коефициент е признак за ориентиране към по-висока плодовитост. Възможно е минимална част от вторите раждания на по-висока възраст да са опит за компенсация на пропуснатите, отложени втори раждания в България през предходното десетилетие.

Фиг. 15. Повъзрастови коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за второ живородено дете през периода 1990-2007 г.

Общото за разпределенията и за трите страни е изместването на техния връх надясно по абсцисата, към по-високите възрасти. В резултат от тази промяна нараства и средната възраст при раждане на второ дете. Както се установява от данните в табл. 9 и фиг. 16, подобна тенденция е характерна за жените от трите държави – Австрия, България и Чехия. И докато в началото на изследвания период австрийските жени са били с най-висока средна възраст, а жените от България и Чехия са имали близки значения по този параметър, то в края на периода средната възраст при раждане на второ дете от жените в Чехия е най-висока. Както се вижда, жените в Чехия по-бързо, с общ прираст от 5,04 години, са компенсирали своето "изоставане". В сравнение с България, при която повишаването на средната възраст започва след 1990 г., в Чехия този процес е започнал най-вероятно преди 1985 г. Това означава, че в тази страна са действали фактори, които са подготвяли преход към друг модел на възпроизводствено поведение, още преди трансформациите на социално-икономическите условия.

На второ място е средната възраст на жените от Австрия, които са "реализирали" прираст от 2,96 години.

За България прирастът възлиза на 3,36 години, но той не е достатъчен да се достигне средната възраст при раждане на дете в Австрия. Характерно за България е, че нарастването на средната възраст става по-бавно, което се обяснява с все още по-високата плодовитост на по-младите жени.

Таблица 9

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за второ живородено дете през периода 1990-2008 г.

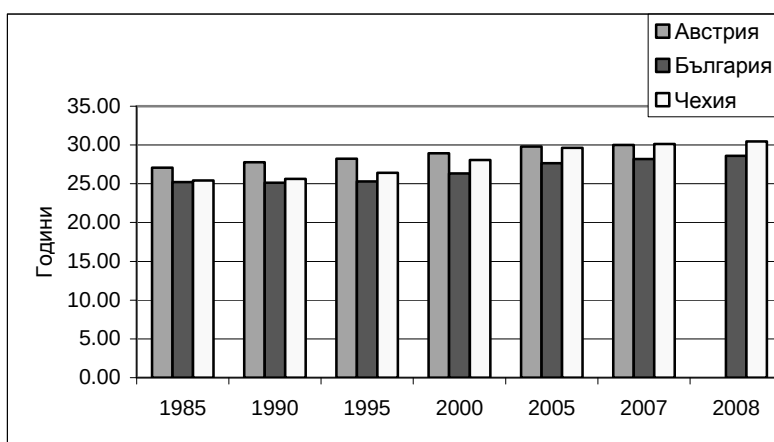
Години	Средна възраст			Стандартно отклонение		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	27,06	25,24	25,41	4,40	4,52	3,86
1990	27,76	25,14	25,62	4,47	4,67	3,79
1995	28,21	25,29	26,42	4,57	4,93	3,97
2000	28,93	26,32	28,08	4,69	5,16	4,06
2005	29,79	27,65	29,64	4,85	5,51	4,24
2007	30,02	28,17	30,14	4,90	5,69	4,33
2008		28,59	30,45		5,79	4,38

Общото и за трите страни е, че през периода 1995-2005 г. са осъществени най-големите увеличения в размера на средната възраст. И докато за България и Чехия този факт има своето логично обяснение, то за Австрия обяснението може да бъде, че това е закономерен процес на промяна в ценностната система и плановете на семействата. Тази промяна се дължи на фактори с много силно въздействие, което само се модифицира в известна степен от конкретните социално-икономически и културни условия в отделните страни.

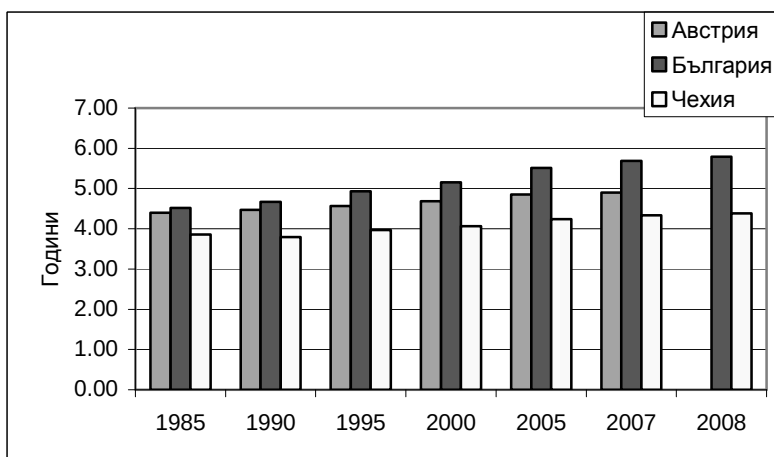
Според данните в табл. 9 липсват основания да се приеме, че процесът на повишаване на средната възраст при раждане на второ дете е завършил. С изключение на Австрия, където има определено намаление в прираста за последните две години, то за България и Чехия повишението през 2008 г. спрямо 2007 г. е съответно 0,42 и 0,31 години. За България това е най-големият годишен прираст, който е реализиран през периода 1985-2008 година. Това означава засилване влиянието на факторите, водещи до забавяне на раждането на второ дете в нашата страна. Може да се очаква през следващите години да продължи реструктурирането на българския фертилен контингент и оформянето на нови групи със свое специфично репродуктивно поведение.

Наличието на процес на реструктуриране във фертилните контингенти и в трите страни се потвърждава и от динамиката на стойностите на стандартното отклонение – табл. 9 и фиг. 16. В началната година разпределенията за Австрия и България са с близък размер на разсейване. Макар и да са близки стойностите на измерителя за двете страни, те са резултат от съвсем различно поведение на жените. Както бе посочено в предходния анализ, жените от Австрия вече са с ниска плодовитост в ниските възрасти и следват различен модел на възпроизводство от този в България и Чехия. И докато при разпределението за австрийските жени се установява нарастване с 0,50 г., то различието за България се повишава с 1,28 години. Този факт

потвърждава констатацията за засилване влиянието на фактори, водещи до реструктуриране на българския фертилен контингент. Основният ефект е намаляване на равнището на плодовитост и изместване на ражданията към по-висока възраст. И в Чехия протича подобен процес, но той се отличава с по-ниска скорост и по-малък размер. Степента на разсейване в разпределението на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Чехия в края на изследвания период се доближава до разсейването за Австрия. Изводът, който се налага, е, че жените в Чехия бързо се ориентират към новия модел на поведение и са относително по-хомогенни. Вероятно има условия за действие на доминиращи фактори със силно влияние, които не позволяват създаване на групи от жени, рязко открояващи се от останалите.

Фиг. 16. Средна възраст при раждане на второ дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Фиг. 17. Стандартно отклонение на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на второ дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

В потвърждение на направения по-горе извод за Чехия се явява и запазването на положителен ексцес през целия изследван период. Повишаването на средната възраст и преминаването от положителна към отрицателна асиметрия са признаци за промяна в модела при запазване на концентрацията около центъра на разпределението. Казано по друг начин, запазило се е действието на един или повече доминиращи фактори, които обуславят относително единно поведение на жените при раждане на второ дете. Както се вижда и на фиг.15, за 2007 г. разпределението за Чехия е с най-висок връх, т.е. с най-голямо модално значение и най-ниско и стръмно ляво рамо.

На другия полюс е разпределението, отнасящо се за България. То има близък размер на коефициента на асиметрия с този за разпределението на Австрия, но при малко по-голяма върхна изтегленост за 1985 година.

Таблица 10

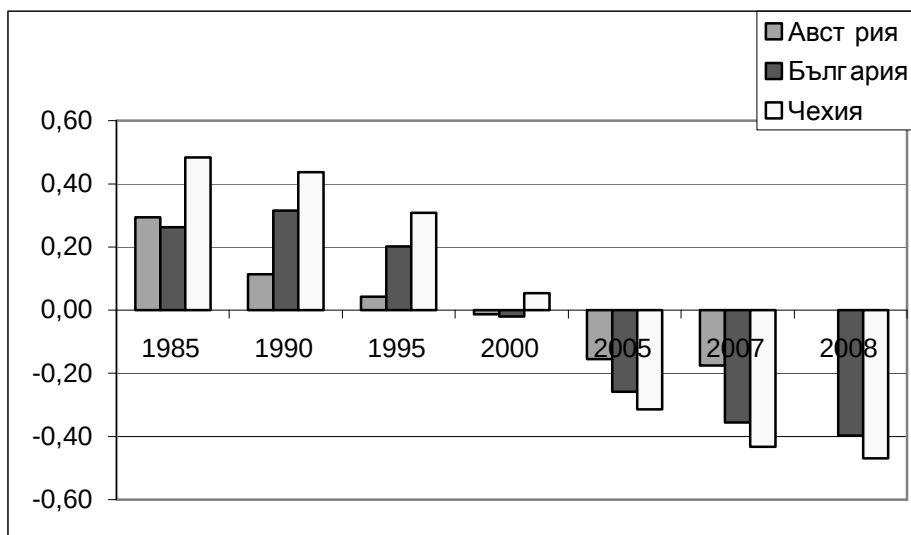
Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за второ живородено дете през периода 1990-2008 г.

Години	Коефициент на асиметрия			Коефициент на ексцес		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	0,29	0,26	0,48	0,09	0,17	0,47
1990	0,11	0,32	0,44	-0,08	0,21	0,50
1995	0,04	0,20	0,31	-0,20	0,09	0,18
2000	-0,01	-0,02	0,05	-0,30	-0,16	0,12
2005	-0,15	-0,26	-0,31	-0,36	-0,36	0,12
2007	-0,18	-0,36	-0,43	-0,35	-0,44	0,17
2008		-0,40	-0,47		-0,39	0,18

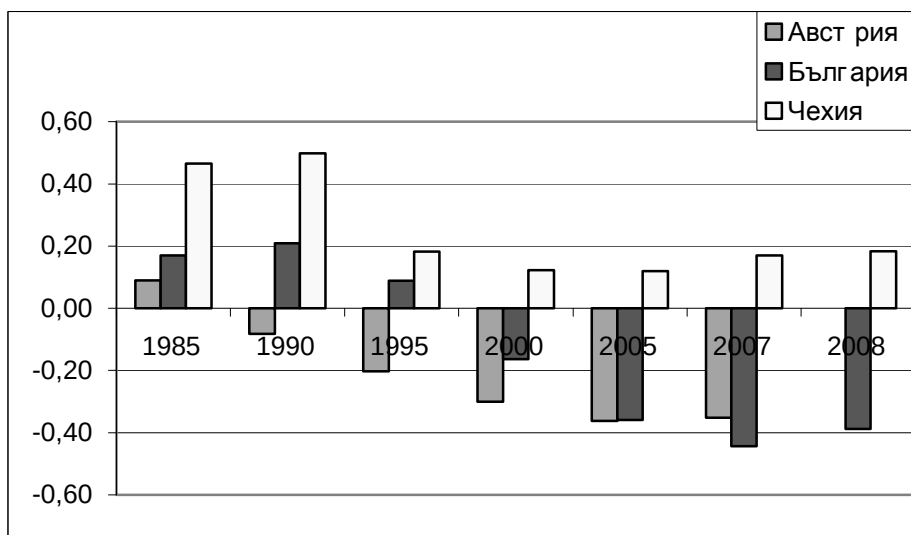
Последната означава по-голяма концентрация на единиците около центъра при равни други условия. Както многократно бе отбелязано, центровете и за двете разпределения са твърде различни не само в началото, но и в края на изследвания период. Налагането на новия модел на възпроизводство обуславя прехода към отрицателна асиметрия при ниско равнище на плодовитост. От значение в случая е скоростта, с която се осъществява този преход, и крайният резултат. В Австрия това става по-бавно и плавно и стойностите и на двата коефициента – на асиметрия и ексцес в края на периода, са по-ниски от тези за България.

От по-голямо значение за разпределението на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на българските жени е достигането на умерен отрицателен ексцес през 2007 и 2008 година. Свръхразсредоточаването на жените е следствие от липсата на ясно изразен връх за разлика от Чехия, близки равнища на плодовитост за няколко съседни възрасти – от 23 до 27 години, и от там – относително полегати рамена на разпределението за 2008 година. Тази картина означава, че у нас все още няма установен модел на поведение при раждането на второ дете. Дали по-младите ще запазят относително по-високото за сега равнище на плодовитост, при повишаваща се плодовитост и за по-високите възрасти, или при ниските възрасти предстои спад, е трудно да се отговори. В голяма степен отговорът на този въпрос зависи от обра-

зователното, икономическо и културно равнище на младите контингенти в момента и на тези, които навлизат в родилна възраст.

Фиг. 18. Коефициент на асиметрия на разпределения на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на второ дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Фиг. 19. Коефициент на ексцес на разпределения на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на второ дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

2.4. Динамика на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за трето дете

За трите страни може да се използват две думи, с които да се характеризира плодовитостта за трето дете – ниско равнище. Третото дете е с много малка популярност сред жените още през 1990 година.

Разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост за трети ранг за 1990 г. могат да се разделят на две групи. В първата група са разпределенията за Австрия и Чехия. Разпределението за Чехия почти изцяло възпроизвежда това за Австрия, но с леко изместване наляво към по-ниските възрасти и с малко по-високи стойности на повъзрастовите коефициенти.

Втората група се състои от разпределението за България, чието модално значение е с размер 0,13 трети деца на хиляда жени за възраст 23 години.

Очевиден е фактът, че в България и Чехия далеч преди прехода към пазарна икономика са действали фактори, които са направили третото дете нежелано в семействата. Както се вижда обаче, и в Австрия ситуацията в това отношение не е много по-различна.

През следващите години промените в равнището на плодовитост за трети ранг в България са с изключително тежки последици. Достигнати са стойности, които като че ли не могат да бъдат по-ниски. По всяка вероятност страната се намира на границата на естествения минимум от раждания на трето дете. В потвърждение на тази хипотеза е фактът, че през 2007 г. почти няма промяна в стойностите на коефициентите за плодовитост спрямо 2000 г., при това трябва отново да се подчертае, че тези стойности са изключително ниски. Трето дете явно се ражда от някои групи от българското население, които традиционно са имали повече от три деца в семействата и не се интересуват от социално-икономическото състояние в страната и поведението на по-голямата част на жените в родилна възраст.

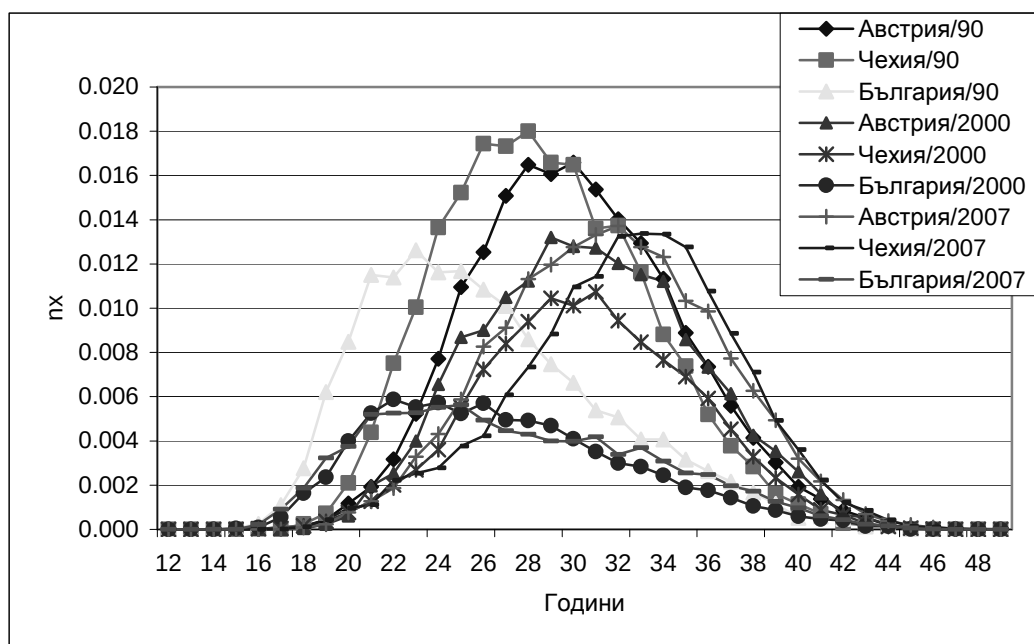
През периода 1990-2000 г. има негативни промени в плодовитостта и на жените в Чехия. Промените се състоят в спад на ражданията за всички възрасти под 33 г. и леко нарастване за възрастите над 33 г., което на практика е без особено значение като размер. Но това повишение е важно от гледна точка на възприемането на нов модел на възпроизводство. Както се установява за 2007 г., разпределението за жените от Чехия вече има нов, по-висок връх. Той е за три последователни възрасти – 32, 33 и 34 г. и с размер 0,013. Достигнатата стойност е твърде ниска, но по-важен е характерът на промените и, ако трябва да се допълни, важното е, че има промени. Вече бе обърнато внимание, че за България липсват изобщо никакви изменения, а да се говори за тенденция на този етап е невъзможно.

И в разпределението, отнасящо се за Австрия, се осъществяват определени изменения. Въпреки че при тези твърде ниски равнища на плодовитост, да се говори за изменения и тенденции е много условно. Независимо от това, като се държи сметка за малките стойности на използвания измерител, все пак се установяват както различия, така и общи черти в поведението на жените от различните страни. Конкретно за Австрия се регистрира спад в ражданията от трети ранг през периода 1990-2000 година. Ако се "забрави" за величината на повъзрастовите коефициенти на плодовитост и за размера на измененията, ще се види, че спадът се отнася за

всички възрасти до 34 г. За по-високите възрасти промяна почти липсва. И ако за България на тези възрасти вече по-скоро няма трети раждания, то в Австрия подобно събитие, макар и рядко, през 2000 г. се случва. За 2007 г. разпределението в лявата си част продължава да става по-полегато, вследствие от продължаващото намаление на раждания на трето дете от по-младите жени – тези на възраст под 29 години. В същото време жените над 29 г. увеличават ражданията на трето дете и дясната част на разпределението се доближава до разпределението на Чехия, като опашките почти се припокриват.

Има основания да се допусне, че жените на по-висока възраст в Австрия и Чехия имат по-близка ценностна система, по-близко възпроизводствено поведение. По-различно е положението при по-младите. В Чехия жените реагират по-бързо и силно на промените в страната и те по-скоро или отлагат раждането на трето дете, или то изобщо не присъства в техните семейни планове. Дали и в Австрия бъдещите млади жени ще запазят поведението на техните предшественички или ще имат поведението на жените в Чехия, може да стои само като въпрос, на който в момента няма как да се отговори.

Това, което следва да се каже от проведения анализ, е, че поведението на българските жени по отношение на третото дете е далеч от това на жените от Австрия и Чехия.

Фиг. 20. Повъзrastови коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за трето живородено дете през периода 1990-2007 г.

Изводът за бързата реакция на жените в Чехия на променящите се условия в страната се потвърждава от промените в средната възраст при раждане на трето дете – табл. 11 и фиг. 21. В началото на периода те заемат средна позиция с 28,66 г., което им определя място по-близо до Австрия, отколкото до България. През всички години на изследвания период без изключение възрастта се повишава, за да достигне до 33,0 г., която е най-високата за трите страни. Прирастът, реализиран за целия период, е с размер 4,34 г., което представлява средногодишен прираст от 0,13 години. Най-големи са повишенията в средната възраст през периодите 1995-2000 и 2000-2005 г. – средно по 0,25 години.

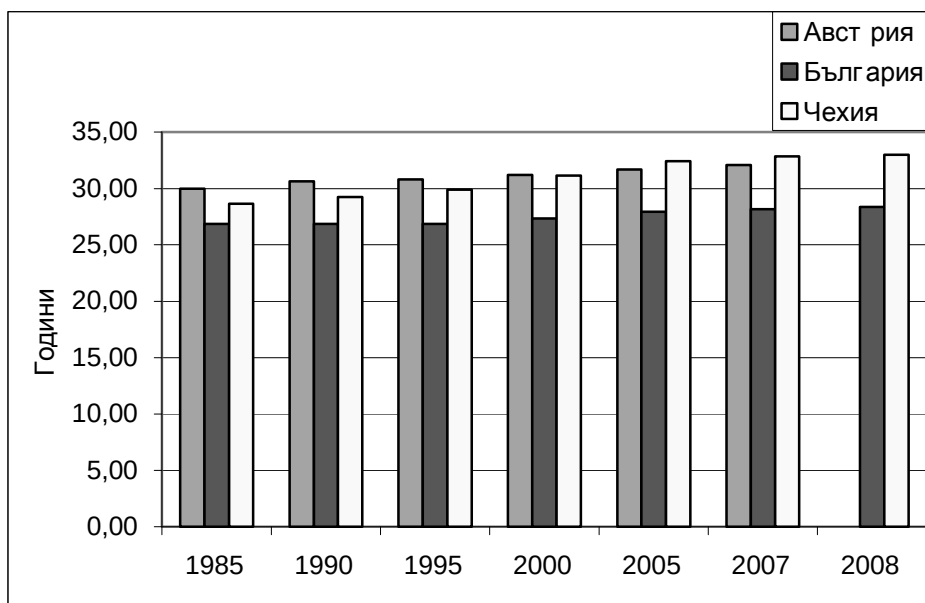
На второ място по размер на увеличението на средната възраст при раждане на трето дете са австрийските жени. Общият размер на нарастването възлиза на 2,09 г., което представлява средно годишно 0,10 години. За разлика от разпределението за Чехия, където прирастът намалява своя размер през последните години, тук процесът набира скорост. Тази констатация е в съзвучие с установеното, че разпределението на австрийските жени постепенно се доближава до това на жените от Чехия и то главно в дясната си част.

Жените в България остават с най-ниска средна възраст през целия период. Независимо от реализираното повишение през всички години, постигнатата стойност за 2008 г. все още е по-ниска от тази за Чехия през 1985 година. Какви са възможните варианти за развитие? Една от възможностите е българските жени да започнат да раждат на по-висока възраст трето дете. При условие обаче, че в нашата страна е под въпрос раждането на второ дете, логично е да се очаква да изминат много години, докато започнат да се увеличават ражданията на трето. По-вероятно ще се запази изключително ниското равнище за трето дете и в бъдеще, до появата на подходящи условия да се реализира по-висока плодовитост от трети ранг. Ако България приема модел, подобен на Австрия и Чехия, може да се очаква известно повишение и то ще бъде за сметка на ражданията от жени на по-висока възраст. На този етап, както вече бе отбелязано, по-голямата част от третите деца се раждат в семейства със специфично възпроизводствено поведение.

Таблица 11

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за трето живородено дете през периода 1990-2008 г.

Години	Средна възраст			Стандартно отклонение		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	29,98	26,86	28,66	4,62	4,56	4,50
1990	30,64	26,85	29,25	4,60	4,77	4,50
1995	30,81	26,84	29,91	4,72	4,96	4,65
2000	31,20	27,32	31,15	4,76	5,05	4,66
2005	31,69	27,92	32,43	4,79	5,41	4,82
2007	32,08	28,14	32,84	4,80	5,56	4,78
2008		28,39	33,00		5,64	4,88

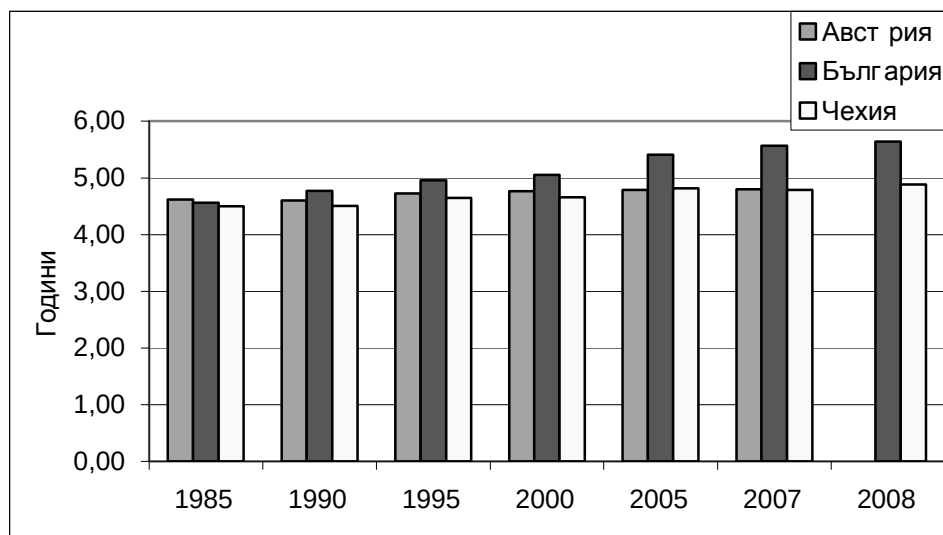

Фиг. 21. Средна възраст при раждане на трето дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Независимо от много ниското равнище на плодовитост за трети ранг, стойностите на стандартното отклонение и тяхната динамика показват, че жените и в трите съвкупности търпят въздействие на фактори, които формират разнородни групи по отношение на раждането на трето дете – табл. 11 и фиг. 22. Като цяло обаче тези влияния са по-слаби от съответните при второ дете. По-малки са и промените в силата на въздействие с течение на времето. Така например разсейването за разпределението за Австрия нараства от 4,62 на 4,80, което е увеличение само с 0,18 г. Най-голямо е увеличението в степента на различие за разпределението на България – 1,08 години. Причината за нарастващото различие за разпределенията и на трите страни е липсата на ясно изразен връх; разпределенията са с модални значения за няколко съседни възрасти при много ниски рамена. Важно в случая е обстоятелството, че в България влиянието на факторите, водещи до големи различия в поведението на жените, е най-силно. Този факт може да се приеме като потвърждение на изказаното мнение, че у нас е налице част от населението, което традиционно е с по-висока плодовитост, ражда на ниска възраст и не е много чувствително към промяната в социално-икономическите условия.

В пълно съответствие с горната хипотеза за България са стойностите на коефициентите на асиметрия и ексцес – табл. 12. и фиг. 23 и 24. Разпределението за България през последната година вече е симетрично. Това е резултат от концентрирането на основната част от ражданията на трето дете при относително по-ниските възрасти. Раждането на трето дете на възраст по-висока от 26 г. е много рядко събитие. И докато стойността на коефициента на асиметрия в края на изследвания период е нула, то стойността на коефициента на ексцес непрекъснато нараства, но

със знак минус. Дори при това изключително ниско равнище на плодовитост, в България се засилва влиянието на факторите, които водят до все по-голямо разслояване, прегрупиране на жените при вземане на решение за раждане на трето дете. Но както многократно бе обръщано внимание, в нашата страна преструктурирането протича много бавно.

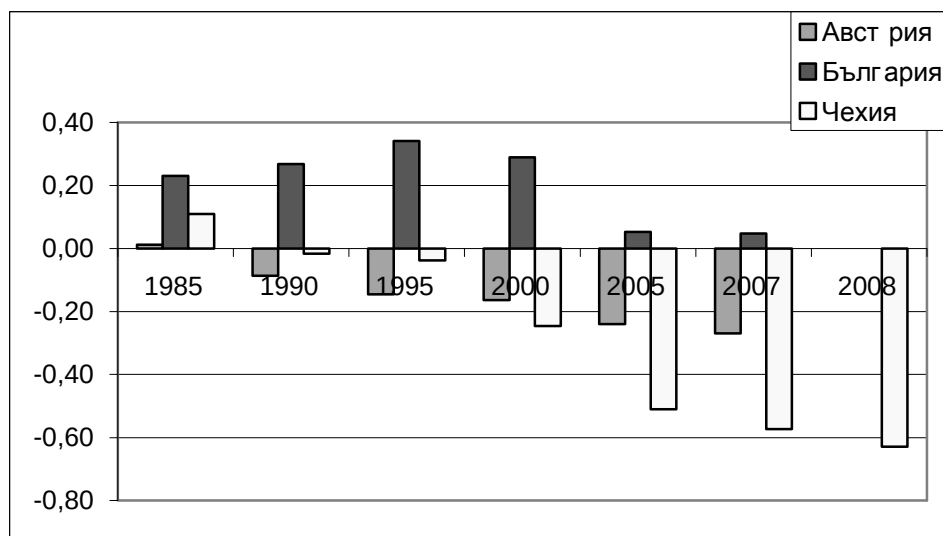

Фиг. 22. Стандартно отклонение на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на трето дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Таблица 12

Параметри на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост на жените в Австрия, България и Чехия, за трето живородено дете през периода 1990-2008 г.

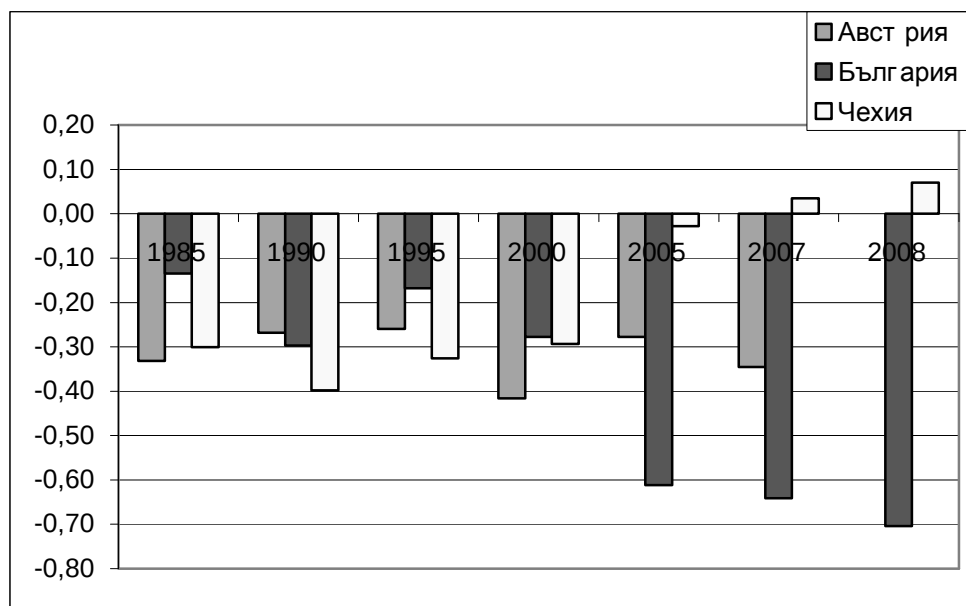
Години	Коефициент на асиметрия			Коефициент на ексцес		
	Австрия	България	Чехия	Австрия	България	Чехия
1985	0,01	0,23	0,11	-0,33	-0,13	-0,30
1990	-0,09	0,27	-0,02	-0,27	-0,30	-0,40
1995	-0,15	0,34	-0,04	-0,26	-0,17	-0,33
2000	-0,16	0,29	-0,25	-0,42	-0,28	-0,29
2005	-0,24	0,05	-0,51	-0,28	-0,61	-0,03
2007	-0,27	0,05	-0,57	-0,35	-0,64	0,03
2008		0,00	-0,63		-0,70	0,07

Фиг. 23. Коефициент на асиметрия на разпределения на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на трето дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

Динамиката в стойностите на двата параметъра за разпределения, отнасящи се за Чехия, показва, че в тази страна трансформационният процес протича най-бързо. Само за пет години разпределението става почти симетрично в комбинация с отрицателен ексцес. Тази промяна се дължи на влиянието на фактори, които бързо налагат нов модел на поведение. През следващите години тяхното влияние се засилва и крайният резултат е разпределение с най-полегато ляво рамо и стръмно дясно рамо. Жените от Чехия изпреварват в своето преориентиране не само тези от България, но и жените от Австрия. Доколкото това е резултат от появата на нови фактори, или на засилване на тяхното влияние, не може да се каже. Но факт е, че сред жените от Чехия започва и процес на доближаване в поведението, за което свидетелства появата на остър ексцес. Подобно явление се установява за първи път. Както се вижда от данните за България, у нас разслояването нараства. Подобно е развитието и за Австрия, но в по-малък размер.

От проведенния сравнителен анализ за трето дете се установява, че жените от Чехия най-бързо реагират на промяната в условията. Те бързо се адаптират към новите изисквания и изпреварват дори и жените от Австрия. На другия полюс са жените от България, за които е характерна голяма разнородност, бавна промяна в нагласите и трудно проправяне на път към новия модел на възпроизводствено поведение.

Фиг. 24. Коефициент на ексцес на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост при раждане на трето дете за жените в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Извършеният сравнителен анализ позволи да се определи общото в характера на измененията, които се осъществяват в репродуктивното поведение на жените в Австрия, България и Чехия, както и да се разкрият различията в скоростта и размера на тези промени през последните 20 години.

Измененията в равнището на плодовитост в България и Чехия се осъществяват по-бързо от тези в Австрия. Това важи както в спада и достигането на минимума, така и в повишението на плодовитостта след него. Преходът към пазарна икономика е допринесъл за по-бързото преминаване от по-високо ниво на плодовитост към по-ниско. Независимо че Чехия не изживява криза, подобна на тази в България в средата на 90-те години, жените там също намаляват до минимум своята плодовитост.

Изследването позволи да се оцени ефектът от процеса на трансформация в България и Чехия, започнал през 90-те години на XX век, върху промяната във възпроизводствения модел на жените. Данните от изследването показват, че в Чехия тези процеси се осъществяват най-бързо. На другия полюс е поведението на българските жени. По аналогия с бавната промяна в условията на живот, бавно и трудно българските жени търсят моделът на възпроизводство, който да съответства на техните потребности и разбирания за броя на децата в семейството и времето на тяхното раждане.

Промените в разпределенията свидетелстват за процес на сближаване на репродуктивното поведение на жените от трите страни с различно социално икономичес-

ко състояние. Потвърдиха се очакванията за наличието на общи фактори, които водят до възприемането на близко поведение на жените в тези три държави, независимо от тяхното социално-икономическо състояние. Процесите на търсене на модела, съответстващ на ценностната система на различните общества, традиции и разбирания, се модифицират по отношение на начина и скоростта, с която те протичат. В резултат от процеса на реструктуриране на съвкупностите на жените относително най-голяма диференциация се осъществява в България.

Важен момент от сравнителния анализ е свързан с промените в модела на възпроизводство в Австрия. Независимо че тази страна не изживява преход, подобен на този в България и Чехия, под влияние на трайно действащи фактори се осъществява преоценка и промяна в семейното планиране. Аналогично на България и Чехия промяната намира израз в повишаване на средната възраст при раждане на дете за всички рангове, реструктуриране на съвкупността на жените и формиране на групи с различно поведение.

ДИНАМИКА НА ПЛОДОВИТОСТТА НА ЖЕНИТЕ В АВСТРИЯ, БЪЛГАРИЯ И ЧЕХИЯ – 1985-2008 ГОДИНА

Резюме

Тоталният коефициент на плодовитост – като синтетичен измерител, помага да се установи равнището на плодовитост на жените за даден момент и проследяването на главното в нейната динамика. Информацията, която предоставя този измерител, е ценна, но както всеки обобщаващ измерител, така и той не разкрива механизма на формирането на неговата стойност.

Когато целта е да се установят промените, настъпващи в репродуктивното поведение на жените, факторните въздействия, които обуславят тези промени, различията в поведението на жените от различни поколения, са необходими и други средства за анализ. По-точно – необходими са допълнителни средства, които позволяват разкриването на механизма на формиране на дадено равнище на плодовитост. Един от възможните подходи за решаване на подобна задача е изследването на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост.

В настоящата работа е проведен анализ на динамиката на плодовитостта на жените в родилна възраст в Австрия, България и Чехия през периода 1985-2008 година. Изследването е осъществено както с тоталния коефициент на плодовитост, така и чрез изучаване динамиката на разпределенията на повъзрастовите коефициенти на плодовитост. По-конкретно, изследвани са промените в стойностите на редиците, състоящи се от средната възраст, стандартното отклонение, коефициентите на асиметрия и ексцес.

Извършеният сравнителен анализ позволява да се определи общото в характера на измененията, които се осъществяват в репродуктивното поведение на жените в Австрия, България и Чехия, както и да се разкрият различията в скоростта и размера на тези промени през последните 20 години.

Изследването позволява да се оцени ефектът от процеса на трансформация в България и Чехия, започнал през 90-те години на XX век, върху промяната във възпроизводствения модел на жените.

DYNAMICS OF WOMEN FERTILITY IN AUSTRIA, BULGARIA AND THE CZECH REPUBLIC FROM 1985 TO 2008

Abstract

As a synthetic estimator, the total fertility rate helps to establish the level of fertility of women at a particular moment and to follow the basic development of its dynamics. The information provided by this estimator is really important, but, just like any other total measurement, it cannot reveal the mechanism by which its value is formed.

When the purpose is to establish the changes in the reproductive behaviour of women, the factors whose influence determines these changes and the differences in the behaviour of women from various generations, then other means of analysis are necessary. It is necessary to use additional methods which can reveal the mechanism of forming the particular level of fertility. One approach to solving such a task is to study the distributions of the age-related fertility rate.

The current study analyses the dynamics of the distributions of the fertility of reproductive-age women in Austria, Bulgaria and the Czech Republic in the period between 1985 and 2008. In addition to the total fertility rate, the research uses the dynamics of the distribution of the fertility coefficients by age. To be more precise, it studies the changes in the values of the sequences consisting of the average age, the standard deviation and the asymmetry and excess coefficients.

The comparative analysis that has been carried out made it possible to establish the common features in the nature of the changes that are taking place in the reproductive behaviour of women in Austria, Bulgaria and the Czech Republic, as well as to reveal the differences in the speed and the scale of these changes over the last twenty years.

This study made it possible to evaluate the effect of the process of transformation, which started in the 1990ies in Bulgaria and the Czech Republic, on the changes of women's reproductive model.